

ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία (ΣΕΙ)»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ
ΤΙΣ ΗΠΑ (1950-1967). Η ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟΣΙΟ ΔΙΑΛΟΓΟ.**

Νεκτάριος Κωσταρές ΑΜ: 522335

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Αντιγόνη-Δέσποινα Ποιμενίδου

Ηράκλειο, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο/η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	4
ABSTRACT.....	5
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	7
A. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ (1950-1952).....	9
A1. ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟ ΝΑΤΟ.....	9
A.2 Η ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟ ΝΑΤΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΛΟΓΟ 1950-1952.....	11
A.3 ΕΛΛΗΝΟΒΡΕΤΑΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ.....	14
A4. Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ.....	15
B. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ (1952-1955).....	18
B1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΝΑΤΟ-ΗΠΑ.....	18
B2. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ –ΑΜΕΡΙΚΗ -ΝΑΤΟ-ΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΔΙΚΙΑ.....	19
B3. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΠΑΓΟΥ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ: ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗ Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ	22
B4. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ.....	24
Γ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ (1955-1963).....	28
Γ1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΗΠΑ-ΝΑΤΟ.....	28
Γ2. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ -ΗΠΑ ΚΑΙ ΝΑΤΟ.....	30
Γ3 ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΜΕ ΑΞΟΝΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ.....	32
Γ4 ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ.....	34
Δ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ (1963-1967).....	37
Δ1 ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΕ ΑΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΝΑΤΟ.....	37
Δ2 ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ- ΝΑΤΟ.....	38
Δ3 ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ.....	38
Δ4 ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ.....	40
Δ5 ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΑΣΙΑΣ –ΑΜΕΡΙΚΗ-Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ-ΚΥΠΡΙΑΚΟ.....	42
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	44
ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	49

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με την παρούσα διπλωματική εργασία επιχειρείται μια σφαιρική καταγραφή και ανάδειξη του δημόσιου διαλόγου που αναπτύχθηκε στην Ελλάδα κατά τη χρονική περίοδο από το 1950 έως το 1967, μέσα στο ιστορικό πλαίσιο των πιο σημαντικών γεγονότων που επηρέασαν τις διμερείς σχέσεις της Ελλάδας με τις ΗΠΑ και τη Βρετανία. Προσεγγίζοντας τις δύο μετεμφυλιακές δεκαετίες, μέσα στα πλαίσια της αλλαγής του status quo εξάρτησης από τη Βρετανία στις ΗΠΑ, η εργασία αποσκοπεί να αναδείξει τις θεμελιώδεις γραμμές της ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής, τα στοιχεία συνέχειας και ασυνέχειας των Ελληνικών κυβερνήσεων, τις διαφορετικές τάσεις στο διεθνή προσανατολισμό της χώρας, μέσα από το πρίσμα του Δημόσιου Διαλόγου.

Η έρευνα περιλαμβάνει την ανίχνευση του Δημόσιου Διαλόγου, όπως αυτός αναπτύχθηκε και εκφράστηκε μέσα από τις αγορεύσεις των σημαντικότερων πολιτικών προσωπικοτήτων της κυβερνώσας και αντιπολιτευόμενης πτέρυγας του ελληνικού κοινοβουλίου, από τις δημόσιες τοποθετήσεις της πολιτικής ηγεσίας, την αρθρογραφία και τα σχόλια του Τύπου καθώς και το δημόσιο λόγο κοινωνικών θεσμών και άλλων επίσημων φορέων. Μέσα από αυτήν καταγραφή θα διαφανεί η επιρροή που άσκησαν οι προσλήψεις και οι αντιλήψεις του Δημόσιου διαλόγου στη διαμόρφωση της επίσημης εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας.

ABSTRACT

This thesis attempts an overall comprehensive recording and highlighting of the public dialogue that was developed in Greece from 1950 to 1967, within the historical context of significant events that influenced Greece's bilateral relations with the USA and Britain. The research aims to reveal the fundamental strategies of the Greek Foreign Policy, the elements of continuity and discontinuity of Greek governments, as well as the different trends in the country's international orientation through the lens of Public Dialogue, during the two post - civil war decades, within the framework of the shift from dependency on Britain to the USA.

The research work involves the detection of Public Dialogue as it was developed and expressed through the speeches of the most significant political figures in both the ruling and opposition parties of the Greek Parliament, the public statements of political leadership, articles and comments from the media, as well as the public discourse of social institutions and other official entities. This documentation will shed light on the impact that the perceptions and understandings of Public Dialogue had on shaping Greece's official foreign policy.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΕΔΑ	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΚ	Ένωση Κέντρου
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΟΚΑ	Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών
ΕΠΕΚ	Εθνική Προοδευτική Ένωσις Κέντρου
ΕΡΕ	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΚΚΕ	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
NATO	North Atlantic Treaty Organization
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Ελληνικές Κυβερνήσεις την επαύριον του Β' Παγκοσμίου πολέμου κλήθηκαν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα του διεθνούς περιβάλλοντος, την ύπαρξη δηλαδή δύο ιδεολογικών, πολιτικών και οικονομικών πόλων, στον οποίο κυριαρχούσαν οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ. Έως τότε η Ελλάδα εξαρτιόταν απόλυτα από τους Βρετανούς. Η υπόσταση των εξόριστων Κυβερνήσεων και η διάθεση διπλωματικών, οικονομικών και στρατιωτικών μέσων περνούσε μέσα από το Λονδίνο. Υπό βρετανική πίεση σχηματίστηκε και η πρώτη μεταπολεμική κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με πρωθυπουργό τον Γεώργιο Παπανδρέου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι εθνικές διεκδικήσεις της Ελλάδας δεν περιελάμβαναν την Κύπρο αφού προτεραιότητα της Αθήνας ήταν η αποφυγή διατάραξης των διμερών σχέσεων με τη Μεγάλη Βρετανία. Η Μεγάλη Βρετανία άλλωστε είχε δείξει τις προθέσεις της όταν αρνήθηκε την εγκατάσταση της εξόριστης κυβέρνησης σε κυπριακό έδαφος, γεγονός που θα προδίκαιε το μέλλον της Κύπρου μεταπολεμικά.¹

Ήδη από το 1943 ο Γ. Παπανδρέου είχε διαβλέψει την διαμόρφωση δύο παγκόσμιων μεταπολεμικών μετώπων, του «κομμουνιστικού πανσλαβισμού» και του φιλελεύθερου αγγλοσαξωνισμού» θεωρώντας δεδομένη τη θέσης τη Ελλάδας στο πλευρό του «ελευθέρου κόσμου». Μετά το 1946 οι ΗΠΑ θα εγκαταλείψουν το δόγμα του απομονωτισμού προκειμένου να ηγηθούν της προσπάθειας ανάσχεσης της Σοβιετικής επιρροής. Η μεταπολεμική οικονομική κρίση, ανάγκασε τη Βρετανία να περιορίσει τον αυτοκρατορικό της ρόλο και την επεκτατική εξωτερική πολιτική. Σε αυτή ακριβώς τη συγκυρία με την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ σηματοδοτείται η μετάβαση της Ελλάδας από τη βρετανική στην αμερικανική σφαίρα επιρροής. Για τις Ελληνικές Κυβερνήσεις άλλωστε η αναζήτηση άμεσης έξωθεν βοήθειας αποτελούσε θέμα υψίστης ασφαλείας για την έκβαση του Εμφυλίου, την αποτροπή του κομμουνιστικού κινδύνου και την προστασία της εδαφικής ακεραιότητας απέναντι στις διεκδικήσεις των δορυφόρων της Μόσχας στα Βαλκάνια.² Η επιλογή να επικεντρωθεί η εργασία στις δύο αυτές περιπτώσεις (ΗΠΑ και Μεγάλη Βρετανία) εδράζεται ακριβώς στο γεγονός ότι διαδραματίζουν αυτήν την περίοδο βαρύνουσα σημασία.

Θα πρέπει βέβαια να υπογραμμιστεί πως εξαιτίας του περιορισμού της έκτασης της μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, και με στόχο να υπάρξει έρευνα σε βάθος στο πρωτογενές υλικό, επιλέχθηκε να εξεταστούν οι εξελίξεις στη βάση συγκεκριμένων περιπτώσεων σε σχέση με τις δύο αυτές χώρες. Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά τις ΗΠΑ, θα δοθεί έμφαση στις εξελίξεις με το ΝΑΤΟ και τις διμερείς συμφωνίες, όπως αυτή των βάσεων, ενώ, όσον αφορά τη Μεγάλη Βρετανία, η εργασία θα επικεντρωθεί στις εξελίξεις γύρω από το Κυπριακό, το οποίο βρίσκεται στο επίκεντρο και επηρεάζει ουσιαστικά τις διμερείς σχέσεις το υπό εξέταση χρονικό διάστημα.

¹ Τσιριγώτης, Δ., (2013) *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία*, Αθήνα: Ποιότητα, σ. 462-463.

² Κούμας, Μ., *Η μετάβαση σε ένα διεθνές σύστημα: από την ισοροπία ισχύος στον διπολισμό, 1940-1949*, Στο Ε. Χατζηβασιλείου *Διπλωματική υπηρεσία και εξωτερική πολιτική (1830-2022)*, Αθήνα: Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστήμιο Αθηνών & Τράπεζα Πειραιώς, σ.55-57. Διαθέσιμο στο : file:///C:/Users/admin/Downloads/Tomos_01_diplomatia.pdf

Ωστόσο, δεν πρόκειται για μια απλή καταγραφή των ιστορικών γεγονότων. Ερευνητική επιδίωξη της παρούσας εργασίας είναι να καταγραφούν, να αναλυθούν και να αξιολογηθούν οι θέσεις, οι αντιπαραθέσεις, οι τάσεις και οι αντιφάσεις που αναπτύχθηκαν στη σφαίρα του δημόσιου διαλόγου σε σχέση με την Ελληνική Εξωτερική Πολιτική και τις στρατηγικές επιλογές των Κυβερνήσεων της περιόδου 1950-1967 απέναντι στις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία. Μερικά από τα κεντρικά ερωτήματα, που θα γίνει απόπειρα να απαντηθούν, είναι τα εξής: Υπήρχε σύμπτωση και αν ναι από ποιες πολιτικές δυνάμεις και πάνω σε ποια ζητήματα; Παρατηρείται διαφοροποίηση με την πάροδο του χρόνου ή σε όλη την υπό εξέταση περίοδο, οι πολιτικές δυνάμεις υποστηρίζουν σταθερά τις ίδιες θέσεις; Προκύπτουν διαφορές στον Τύπο και τις υπόλοιπες μορφές δημοσίου διαλόγου; Σε ποιες περιπτώσεις μπορεί να αναγνωριστεί ταύτιση απόψεων και πως εξηγείται αυτό; Πού δίνεται περισσότερο προτεραιότητα, και ποιοι είναι οι παράγοντες που την επηρεάζουν;

Η διεξαγωγή της έρευνας στηρίχτηκε σε πρωτογενές αρχειακό υλικό. Μελετήθηκαν τα Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων, το Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, καθώς και ο Τύπος. Εκτός από το ιστορικό αρχείο των εφημερίδων ευρείας κυκλοφορίας, όπως η *Καθημερινή*, η *Ελευθερία*, η *Αυγή*, *Τα Νέα*, *Το Βήμα*, καθώς και εφημερίδων μικρότερης κυκλοφορίας. Πιο συγκεκριμένα, η έρευνα επικεντρώθηκε σε συνεντεύξεις και δηλώσεις πολιτικών ηγετών, ανακοινώσεις φορέων και κοινωνικών θεσμών, καθώς και στην αρθρογραφία. Οι δευτερογενείς πηγές βασίστηκαν στη βιβλιογραφία σύγχρονων ιστορικών και μελετητών πάνω σε θέματα Εξωτερικής Πολιτικής και διεθνών σχέσεων μεταξύ της Ελλάδας και των ΗΠΑ και της Μεγάλης Βρετανίας.

Η εργασία αποτελείται από τέσσερα μεγάλα κεφάλαια. Το καθένα από αυτά είναι χωρισμένο σε τέσσερα υποκεφάλαια όπου: στο πρώτο καταγράφεται διαδοχικά η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας απέναντι στις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, στο δεύτερο η αποτύπωση του δημόσιου λόγου πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, στο τρίτο αναλύεται το ιστορικό πλαίσιο της Εξωτερικής Πολιτικής απέναντι στη Μεγάλη Βρετανία με σημείο αιχμής το Κυπριακό, και ακολούθως στο τέταρτο εντοπίζονται τα στοιχεία του δημόσιου διαλόγου απέναντι στα γεγονότα σταθμούς του Κυπριακού προβλήματος. Η παρούσα δομή εξετάζει το θέμα χρονολογικά και αναφέρεται στις Κεντρώες Κυβερνήσεις Πλαστήρα-Βενιζέλου, στην Κυβέρνηση Παπάγου, στις Κυβερνήσεις Καραμανλή και τέλος σε αυτές του Κέντρου. Στο τέλος καταγράφονται τα γενικά Συμπεράσματα της παρούσας διπλωματικής.

A. Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΩΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ (1950-1952)

A1. ΟΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ Η ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟ ΝΑΤΟ

Με βάση το συσχετισμό δυνάμεων που προέκυψαν από τις εκλογές του Μαρτίου του 1950, δύο συμμαχίες διαφορετικές και αντίθετες μεταξύ τους μπορούσαν να διαμορφώσουν κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Το τριχοτομημένο κέντρο (Σ. Βενιζέλος- Ν. Πλαστήρας- Γ. Παπανδρέου) που διέθετε άνετη πλειοψηφία και από την άλλη τα δυο ιστορικά κόμματα των Φιλελευθέρων, του Σοφοκλή Βενιζέλου και του Λαϊκού κόμματος του Κ. Τσαλδάρη. Με το σύστημα της απλής αναλογικής, οι εκλογές οδήγησαν σε κατακερματισμό του πολιτικού σκηνικού. Η περίοδος των Κεντρώων Κυβερνήσεων, έως τη σαρωτική επικράτηση Παπάγου το 1952, χαρακτηρίστηκαν από βραχύβιους πολυκομματικούς συνασπισμούς, οι οποίοι βασιζόνταν στις συχνές και έντονες παρεμβάσεις των ΗΠΑ.³

Οι ΗΠΑ μέσω του Αμερικανού πρέσβη στην Αθήνα θεωρούσε εφικτή την κεντρώα λύση υπό το στρατηγό Ν. Πλαστήρα, αρχηγού του νεοσύστατου κόμματος της ΕΠΕΚ, παρά την αντίθεση των «Βενιζελογενών» κομμάτων, του κόμματος του Σ. Βενιζέλου και του Γ. Παπανδρέου, που εξέφραζαν τη συντηρητικότερη πτέρυγα του κέντρου και θεωρούσαν την ΕΠΕΚ, ως την αριστερά του Βενιζελισμού, με αφορμή την προεκλογική εξαγγελία του Πλαστήρα για μέτρα λήθης και επιείκειας απέναντι στους ηττημένους Κομμουνιστές.⁴ Τον Απρίλιο του 1950 σχηματίστηκε κυβέρνηση των τριών Κεντρώων κομμάτων με πρωθυπουργό το Ν. Πλαστήρα.

Οι προγραμματικές δηλώσεις της Κυβέρνησης αποτύπωναν το βασικό προσανατολισμό του Κέντρου στον τομέα της Εξωτερικής Πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα η εξωτερική πολιτική προς τις ΗΠΑ έπρεπε να υπηρετεί τους τρεις βασικούς στρατηγικούς στόχους, την ασφάλεια, την άμυνα και την οικονομία της χώρας. Η ελληνική πολιτική ηγεσία, μπροστά σε μία καθημαγμένη από τον πόλεμο χώρα, διέκρινε το αμείωτο αμερικανικό ενδιαφέρον της παραμονής της Ελλάδας στο δυτικό στρατόπεδο, ως την απάντηση στις τρεις βασικές αυτές προκλήσεις. Ειδικότερα ο πρωθυπουργός τόνισε ότι στις βασικές προτεραιότητές του ήταν ο απαρέγκλιτος δυτικός προσανατολισμός με την περεταίρω πρόσδεση της χώρας στο ευρύτερο σύστημα συλλογικής ασφάλειας του Δυτικού συνασπισμού.⁵

Η κυβέρνηση Πλαστήρα επιζήτησε άμεσα μια επίσημη σύνδεση με τη Δύση και παράλληλα με την Τουρκία απηύθυνε αίτημα ένταξης στο δωδεκαμελές βορειοατλαντικό σύμφωνο. Η αντίδραση της Ουάσιγκτον δεν ήταν θετική καθώς προέκρινε την ιδέα της μείωσης των αμυντικών δαπανών ενώ ενθάρρυνε την εξομάλυνση των σχέσεων με τους βόρειους γείτονες. Τις σοβαρότερες αντιρρήσεις τις προέβαλλε η Βρετανία η οποία ήθελε η Ελλάδα και η Τουρκία να αποτελέσουν μέρος ενός περιφερειακού μετώπου που θα εστιαζόταν στον υπό έλεγχό της χώρο της Μέσης Ανατολής. Το Πεντάγωνο άλλωστε εξακολουθούσε να κατατάσσει την

³ Νικολακόπουλος, Η. (2011). Ελεγχόμενη Δημοκρατία. Στο Γ. Βούλγαρης και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*. 2^η έκδοση. Αθήνα: Θεμέλιο, σ.11-14.

⁴ Διαμαντόπουλος, Θ. (1997). *Ελληνική Πολιτική ζωή*. Αθήνα: Παπαζήσης, σ.168.

⁵ Στεφανίδης, Ι. (2023). *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Πατάκης, σ. 83-85.

Ελλάδα στη ζώνη ευθύνης της φθίνουσας ως μεγάλης δύναμης Βρετανίας. Η ελληνική πολιτική και στρατιωτική ηγεσία δεν συμμερίζονταν την αμερικανική και βρετανική ιδέα μιας βαλκανικής ύφεσης καθώς έκριναν ότι ο από «βορράν κίνδυνος» εξακολουθούσε να υφίσταται και ο περιορισμός της στρατιωτικής παρουσίας των ΗΠΑ στη χώρα ήταν πρόωρη και εμπεριείχε κινδύνους. Έκδηλη ήταν και η ανησυχία του στρατάρχη Παπάγου για τον περεταίρω αφοπλισμό της Ελλάδας απέναντι σε έναν ολοένα αυξανόμενο εξοπλισμό της Βουλγαρίας σε συνδυασμό με την προβληματική αμυντική κάλυψη της Βορείου Ελλάδας σε περίπτωση επιθέσεως.⁶

Τον Ιούνιο του 1950 η έκρηξη του πολέμου της Κορέας έπεισε τις ΗΠΑ ότι δεχόταν μια παγκόσμιας κλίμακας Σοβιετική επίθεση με στόχο την παγκόσμια κομμουνιστική κυριαρχία. Επιπλέον διατυπώθηκαν φόβοι μιας νέας Σοβιετικής πρόκλησης μέσω των δορυφόρων της Μόσχας στην Ανατολική Ευρώπη. Η αρχική εκτίμηση των Αμερικανών για το ρόλο της Ελλάδας είχε πλέον μεταστραφεί, δεν αντιμετωπιζόταν ως γέφυρα ανάμεσα στη Μέση Ανατολή και τη Δυτική Ευρώπη αλλά ως προκεχωρημένο φυλάκιο του Δυτικού κόσμου απέναντι στο Σοβιετικό επεκτατισμό, με στόχο την κάλυψη των νώτων της Συμμαχίας. Επιπλέον οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις, αν και αμυντικά ανεπαρκείς, δε θεωρούνταν πλέον μόνο εγγυητής της εσωτερικής ασφάλειας αλλά επιφορτιζόνταν με το ρόλο του αμυντικού αναχώματος σε μια ενδεχόμενη εισβολή των δορυφόρων της ΕΣΣΔ στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Μέσα σε αυτό το έντονο ψυχροπολεμικό κλίμα, οι Αμερικανοί εξέτασαν με περισσότερη ευνοϊκή διάθεση το αίτημα της Ελλάδας και της Τουρκίας για ένταξη στο NATO και το φθινόπωρο του 1950 κάλεσαν τις δύο χώρες, αντί της πλήρους ένταξης, να συνδεθούν με τον στρατιωτικό σχεδιασμό της Συμμαχίας.⁷

Το φιλελεύθερο πείραμα της κυβέρνησης Πλαστήρα με βάση τις διεθνείς εξελίξεις σύντομα εγκαταλείφθηκε, το πρόγραμμα ανασυγκρότησης υπέστη περικοπές, ενώ ανεστάλησαν τα μέτρα επιείκειας απέναντι στους ηττημένους του εμφυλίου. Στο εξής αμερικανική πολιτική θα αποσκοπεί στην εξασφάλιση πολιτικής σταθερότητας με την ανάδειξη αντικομμουνιστικών κυβερνήσεων και στην ενεργό συμμετοχή της χώρας στην άμυνα του Δυτικού κόσμου. Η περίοδος από το Αύγουστο του 1950 με τη συγκρότηση κυβερνητικού συνασπισμού υπό τον Σ. Βενιζέλο έως και την τελευταία κυβέρνηση Πλαστήρα το 1951 χαρακτηρίστηκε από συνεχή ταλάντευση μεταξύ των κομμάτων του Κέντρου και των δύο ιστορικών κομμάτων, Φιλελευθέρων και Λαϊκού Κόμματος, με αλλεπάλληλες μετατροπές στις συμμαχίες που συγκροτούσαν την κοινοβουλευτική πλειοψηφία και με συνεχείς μεταβολές στη σύνθεση της Κυβέρνησης. Αυτό είχε σαν συνέπεια οι κυβερνήσεις του Σ. Βενιζέλου να τηρούν μια στάση αναμονής για τα θέματα του NATO, προσφέροντας δείγμα καλής θέλησης στις ΗΠΑ, με την αποστολή δυνάμεων στο μέτωπο της Κορέας.⁸

Ο δρόμος για την πλήρη ένταξη στο βορειοατλαντικό σύμφωνο άνοιξε τον Απρίλιο του 1951 μετά από πολύμηνες εσωτερικές διαβουλεύσεις της Αμερικανικής

⁶Στεφανίδης, Ι. (2000). «Οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδος, 1949-1955: Σε αναζήτηση ασφάλειας», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους». τ. ΙΣτ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ.238-239.

⁷ Σβολόπουλος, Κ. (2023). Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981. 6^η εκδ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας, σ.234-235

⁸ Στεφανίδης, Ι. (2021). *Ψυχρός Πόλεμος*. Αθήνα: εκδ. εαπ, σ. 174.

ηγεσίας και τη συγκατάθεση των Βρετανών. Προς αυτήν κατεύθυνση συνέβαλε και η μεγάλη αύξηση των αμυντικών δαπανών που σε συνδυασμό με την πιθανή μείωση της Αμερικανικής βοήθειας, προξενούσαν αισθήματα ανασφάλειας στην Ελλάδα, η οποία διαμήνυε στην Ουάσιγκτον πως χωρίς την Αμερικανική βοήθεια η Ελλάδα θα αναγκαζόταν είτε να αναστείλει την οικονομική ανάκαμψη για να καλύψει τις υπέρογκες αμυντικές δαπάνες ή να μειώσει τη δύναμη του στρατεύματος.⁹

Επίσημως ως αντίτιμο για την εκτεταμένη αυτή συμμετοχή, η ελληνική πλευρά θα εξασφάλιζε τη σταθερά παροχή οικονομικής βοήθειας από τις ΗΠΑ, σε ρυθμό εντεινόμενο ανάλογα με την επαύξηση των μάχιμων μονάδων της χώρας. Οι διμερείς συνομολογήσεις, ως απόρροια της λειτουργικής ένταξης στο ΝΑΤΟ, απαιτούσε την εφαρμογή προγράμματος κοινής υποδομής, στην εκτέλεση έργων, στην πρόβλεψη ειδικού καθεστώτος για το αμερικανικό προσωπικό καθώς και εγκατάσταση συμμαχικών βάσεων σε ελληνικό έδαφος. Παράλληλα ορίστηκε η συμμετοχή των ενόπλων δυνάμεων στις κοινές ενδοσυμμαχικές ασκήσεις καθώς και η ζώνη της επιχειρησιακής ευθύνης με τις ελληνοτουρκικές δυνάμεις να υπάγονται στη αμερικανική διοίκηση της νότιας πτέρυγας της συμμαχίας. Το πρωτόκολλο για την επίσημη προσχώρηση Ελλάδας και Τουρκίας θα υπογραφεί επίσημα το Φεβρουάριο του 1952.¹⁰

Α.2 Η ΕΝΤΑΞΗ ΣΤΟ ΝΑΤΟ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΗΜΟΣΙΟ ΛΟΓΟ 1950-1952

Την ένταξη στο ΝΑΤΟ τη διαπραγματεύτηκαν Κεντρώες Κυβερνήσεις, αλλά το όλο εγχείρημα υποστηρίχτηκε πλήρως από τη Δεξιά Αντιπολίτευση. Η συμφωνία προσχώρησης εγκρίθηκε ομόφωνα από την Εθνική Αντιπροσωπεία, πλην των εννέα ψήφων προερχόμενων από την Αριστερά. Η Κοινοβουλευτική συζήτηση της 18^{ης} Φεβρουαρίου 1952 καταδεικνύει τις κοινές θεμελιώδεις γραμμές στην εξωτερική πολιτική των φιλοδυτικών κομμάτων. Αυτονόητο είναι το γεγονός των επιμέρους διαφοροποιήσεων, ανάλογα με την έμφαση που έδινε το κάθε κόμμα στις διάφορες διαστάσεις της Βορειοατλαντικής συμμαχίας.

Ο Πρωθυπουργός Ν. Πλαστήρας, επικαλούμενος το ζήτημα της ελληνικής ασφάλειας τόνισε στην αγόρευσή του ότι «η Ελλάς συμμετέχουσα εις το Ατλαντικόν Σύμφωνον αισθάνεται ασφαλέστερα, από αύριον εξασφαλίζει τα πλευρά της, δεν είναι απομονωμένη»¹¹ Ο Υπουργός Άνευ Χαρτοφυλακίου Γ. Βαρβουτής, που αναπλήρωνε τον υπουργό Εξωτερικών Σ. Βενιζέλο, έδωσε έμφαση στην έστω τυπική ισότιμη συμμετοχή της Ελλάδας καθώς και στην προοπτική οικονομικής ανάπτυξης μέσω της συνέχισης της δυτικής στήριξης, απέναντι στην αδυναμία κάλυψης των αμυντικών δαπανών, χαρακτηριστικά επεσήμανε πως το περιεχόμενο του Συμφώνου «αποτελεί άμυνα και όχι επίθεση όλων των ελευθέρων λαών, που εντάχθησαν εις το Χάρτη του Ατλαντικού από τον αείμνηστο Ρούζβελτ και το μεγάλο ηγέτη της Βρετανίας Τσώρτσιλ. Η Ελλάς μαζί με τις υποχρεώσεις που εξετέλεσε και όταν δεν είχε υπογράψει καμία συνθήκη, είχε δικαιώματα αναμφισβήτητα, και αυτά είναι η ισότης μεταξύ εισφοράς και αρωγής και η λελογισμένη βοήθεια δια την εξασφάλισιν

⁹ Χατζηβασιλείου, Ε. (2008). Στα σύνορα των κόσμων. Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967. 2^η εκδ. Αθήνα : Πατάκης, σ. 49.

¹⁰ Σβολόπουλος, ό.π. σ. 235-236.

¹¹ Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων[εφεξής ΠΒΕ], Συνεδρίασις ΜΣ', 18 Φεβρουαρίου 1952, σ. 574.

οικονομικής σταθερότητας, εις τρόπον ώστε να δυνηθεί ο ελληνικός λαός να εξασφαλίσει την συντήρησιν του και να βελτιώσει το βιοτικόν του επίπεδο».¹² Ο αρχηγός του Λαϊκού κόμματος Κ. Τσαλδάρης θέλοντας να τονίσει την κοινωνική και ειρηνική διάσταση της ένταξης επεσήμανε ότι « το Ατλαντικό Σύμφωνον αποτελεί επιτύμβιο πλάκα εις την ιδέαν του πολέμου. Οι σκοποί του ως διατυπώνονται εις τα άρθρα, είναι τοιαύτης μορφής ώστε να έχουν περιεχόμενον μάλλον κοινωνικόν και ολιγώτερον στρατιωτικόν ή πολιτικόν». Ο Κ. Τσαλδάρης, ως ένθερμος υποστηρικτής ενός περιφερειακού αμυντικού συμφώνου με την Τουρκία, που θα εξασφάλιζε στις δύο χώρες μεγαλύτερη επιρροή στους κόλπους της Συμμαχίας, εξέφρασε κάποιες επιφυλάξεις για τους χειρισμούς της Κυβέρνησης λέγοντας ότι «ο ζήλος που επιδεικνύει η Κυβέρνησις προς ταχείαν είσοδο, καλύπτει την ήσσαν αντίστασιν ήτις επεδείχθη κατά τον χειρισμόν του θέματος, το ζήτημα όμως δεν έγκειται εις την είσοδον μας απλώς εις το σύμφωνον, αλλά κυρίως εις τας προϋποθέσεις υφ' ας συντελείται».¹³ Ο βουλευτής της συμπολίτευσης Γ. Λυχνός εξήρε το ρόλο των ΗΠΑ αφού «υποστηρικτής της Ελλάδος υπήρξεν ο Αϊζενχάουερ, η φωνή του οποίου εισηκούσθη» ενώ υπαινισσόμενος τον κίνδυνο των δορυφόρων της Μόσχα στα Βαλκάνια ανέφερε πως «η απειλή της επιθέσεως πάντες γνωρίζομεν πόθεν έρχεται, εις ην περίπτωσιν εν μέλος υποστή επίθεσιν , τα λοιπά μέλη είναι υποχρεωμένα να σπεύσουν εις βοήθειάν του».¹⁴ Από την άλλη πλευρά, ωστόσο ο εκπρόσωπος της Αριστεράς Ι. Πασσαλίδης καταδίκασε απερίφραστα την ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ ενώ κάνοντας μια αναγωγή στο παρελθόν σχετικά με τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων στην Μικρασιατική εκστρατεία τόνισε ότι «είμεθα υπέρ της ελληνικής πολιτικής και δεν πρέπει να ακούμεν ουδεμίαν ξένην δύναμιν. Εις την σύγκρουσιν των Μεγάλων, ημείς πρέπει να πάρωμεν συμβιβαστικήν θέσιν».¹⁵ Για την Αριστερά το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο ήταν μια ιμπεριαλιστική συμφωνία στα πλαίσια της διαμάχης καπιταλισμού και κομμουνισμού. Ο στενός συνεργάτης του Γ. Παπανδρέου Ν. Μπακόπουλος, προασπιζόμενος το στρατιωτικό χαρακτήρα του Συμφώνου κατηγόρησε την ΕΔΑ ως « γυμνή οπαδό και όργανον της Ρωσίας η οποίαν δεν διαπνέεται από εθνικά ιδεώδη»¹⁶. Στο ίδιο πνεύμα εντάσσεται και η απάντηση του Γ. Βαρβουτή προς την ΕΔΑ « ότι μάλλον απευθύνεστε προς τα γειτονικά κράτη του σιδηρού παραπετάσματος τα οποία είναι ωπλισμένα μέχρι οδόντων και τα οποία εκ της ιστορίας αποδεικνύεται ότι πάντοτε επετέθησαν δια να υποδουλώσουν τον ελληνικόν λαόν»¹⁷

Ο Δεξιός και ο Κεντρώος τύπος της εποχής διαπνέεται για τα φιλοδυτικά αισθήματα ενώ έντονη είναι η ρητορεία έναντι του κομμουνιστικού κινδύνου. Η *Καθημερινή* σε έντονο μιλιταριστικό πνεύμα, ειδικά μετά την εισβολή στη Νότια Κορέα, παρουσίαζε την Ελλάδα ως ένα από του πιθανούς στόχους της Σοβιετικής Ένωσης.¹⁸ Σαν απάντηση στο κλίμα ύφεσης, που είχαν προτείνει αρχικά οι

¹² ΠΒΕ, ό.π.,σ. 569.

¹³ ΠΒΕ, ό.π., σ. 571-572.

¹⁴ ΠΒΕ, ό.π.,σ.570.

¹⁵ ΠΒΕ, ό.π., σ. 572.

¹⁶ ΠΒΕ, ό.π., σ. 573.

¹⁷ ΠΒΕ, ό.π., σ.572.

¹⁸ *Καθημερινή*, 28 Ιουλίου 1950 .

Αμερικανοί στις Ελληνικές Κυβερνήσεις και των μέτρων ειρήνευσης της Κυβέρνησης Πλαστήρα, παρουσιάζεται η άποψη του Τσώρτσιλ που τόνιζε ότι ««πρέπει να φτάσωμεν τους αντιπάλους μας εις στρατιωτικάς παρασκευάς». Αυτή είναι η πολιτική η οποία προσφέρει τας μεγαλύτερας πιθανότητας προλήψεως του πολέμου ή εξασφάλισεως της επιβιώσεώς μας».¹⁹ Διαρκής είναι η έμφαση της εφημερίδας στην ασφάλεια της χώρας και στην προστασία της εδαφικής ακεραιότητας, σύμφωνα με την εφημερίδα «η οικονομική ανασυγκρότηση είναι έννοια κενή περιεχομένου, εάν δεν έχει καταστεί πρότερον απρόσβλητος η Εθνική Ασφάλεια».²⁰ Ιδιαίτερα επικριτική απέναντι στον αμερικανικό παράγοντα ήταν η *Καθημερινή* μετά τη μείωση της αμερικανικής βοήθειας αναφέροντας ότι «οι Αμερικανοί θα έπρεπε να έχουν κάμει ό,τι πρέπει δια να αποκτήσει η Ελλάς ευσταθές κυβερνητικό καθεστώς... αλλά η Ελλάς έδωσε το αίμα της, έκαμεν τη δουλειά των Αμερικανών και τώρα-νομίζουν αυτοί- δεν την έχουν πλέον ανάγκη».²¹ Στο παραπάνω θέμα καλεί την Κυβέρνηση να πάρει τις απαραίτητες πρωτοβουλίες «διότι δεν υπολείπεται παρά να γίνουν όλα τα αναγκαία διαβήματα και από ελληνικής πλευράς ώστε η αποστολή των νέων όπλων να επισπευσθεί»²²

Η ένταξη της Ελλάδας στο NATO χαιρετίστηκε απ' όλες τις αστικές εφημερίδες. Το *Βήμα* που είχε ταχτεί στο φιλοαμερικανικό στρατόπεδο, με μια πιο μετριοπαθή στάση, εξήρε τη σπουδαιότητα της ενσωμάτωσης στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο γράφοντας ότι «η ατμόσφαιρα θριάμβου έληξε χθες στη Λισαβόνα με αποτελέσματα βαρυσήμαντα...» αλλά και «ηνοιχθη ο δρόμος προς συζήτησιν του θέματος των υπέρογκων βαρών της Ελλάδας δια την αμυντικήν προπαρασκευήν ... αλλά και δια επιδίωξιν σκοπών, εις άλλα ειρηνικά πεδία, σκοπών αποβλεπόντων εις την προαγωγήν της κοινής ευημερίας»²³. Ο Αριστερός τύπος από την άλλη, επέμενε στην ανάγκη για ειρήνη και με αφορμή την ένταξη της Ελλάδας στο NATO στηλίτευε τον ιμπεριαλισμό των ΗΠΑ.²⁴

Το ΚΚΕ εναντιώθηκε από την πρώτη στιγμή στην ένταξη της Ελλάδας στο NATO καθώς αυτό οδηγούσε στην εξασφάλιση της αστικής εξουσίας και στην κατοχύρωση ενός πολεμικού ορμητηρίου στα νότια σύνορα του σοσιαλιστικού στρατοπέδου. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε «Αντί για ειρήνευση, την ανοικοδόμηση και την καλοπέραση που ο μοναρχοφασισμός του έταξε, ο λαός πνίγεται στη δυστυχία και την εξαθλίωση. Το δέσιμο της Ελλάδας στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο με το σχέδιο «Αστραπή» κάνουν ορατή την άμεση απειλή για γενίκευσης της σφαγής».²⁵

¹⁹ *Καθημερινή*, 28 Ιουλίου 1950.

²⁰ *Καθημερινή*, 19 Ιουλίου 1950.

²¹ *Καθημερινή*, 21 Σεπτεμβρίου 1950.

²² *Καθημερινή*, 12 Ιουλίου 1950.

²³ *Το Βήμα*, 26 Φεβρουαρίου 1952.

²⁴ *Δημοκρατικός*, 31 Δεκεμβρίου 1950.

²⁵ ΚΚΕ: *Επίσημα Κείμενα*, τόμος 7^{ος}, σ.192, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή». Αθήνα : 1995.

Α.3 ΕΛΛΗΝΟΒΡΕΤΑΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Με το πέρας του Εμφυλίου στην Ελλάδα, εγκαινιάστηκε η πορεία διεθνοποίησης του Κυπριακού ζητήματος. Η Εθναρχία²⁶ τον Ιανουάριο του 1950 προχωρά σε δημοψήφισμα για την ένωση με την Ελλάδα, με το 96% να τάσσεται υπέρ. Έως το 1952 οι Κεντρώες Κυβερνήσεις με εναλλασσόμενους πρωθυπουργούς το Ν. Πλαστήρα και το Σ. Βενιζέλο ακολουθώντας την παραδοσιακή πολιτική του Ελ. Βενιζέλου αρνούνταν να διεθνοποιήσουν το Κυπριακό. Κατά την τελευταία φάση του εμφυλίου, όταν η αμερικανική ισχύς αντικατέστησε βαθμιαία τη βρετανική, οδήγησε στην προοδευτική ανάπτυξη του Ενωτικού Κινήματος, τόσο στη Κύπρο όσο και στον μητροπολιτικό ελληνικό χώρο. Μετά τη διεξαγωγή του εθναρχικού δημοψηφίσματος, η κυπριακή αντιπροσωπεία έφτασε στην Αθήνα σε μια αποστολή υπέρ της ένωσης, φέρνοντας ως απτή απόδειξη τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος. Εξ αρχής η στάση της Βρετανίας απέναντι στον Ενωτικό κίνημα υπήρξε αρνητική. Ιδιαίτερα μετά την απώλεια της Ινδίας, τόσο η κυβέρνηση των Εργατικών όσο και η διάδοχη των Συντηρητικών, διακήρυξαν ότι το θέμα ήταν κλειστό για το ορατό μέλλον. Στην ουσία η Βρετανία επιθυμούσε να διατηρήσει την Κύπρο ως στρατηγικό έρεισμα για τη διαφύλαξη της επιρροής της στη Μέση Ανατολή. Στον προσδιορισμό της Κύπρου ως «οχυρού της Κοινοπολιτείας» εντάχθηκε στην πορεία και η μεταφορά του βρετανικού μεσανατολικού αρχηγείου χερσαίων και ναυτικών δυνάμεων στην Κύπρο.²⁷

Η απροθυμία του Λονδίνου να συζητήσει το ενδεχόμενο εδαφικής εκχώρησης και η ειδική θέση εξάρτησης από τους δυτικούς συνασπισμούς υπαγόρευαν στις ελληνικές κυβερνήσεις την ανάγκη διευθέτησης του ζητήματος «εντός του πλαισίου των σχέσεων μετά της φίλης και συμμάχου δυνάμεως» και την αποφυγή διεθνοποίησης του Κυπριακού εν όψει της ενταξιακής πορείας στο ΝΑΤΟ. Σε αυτό το πλαίσιο εντάχθηκε και η άρνηση παραλαβής των τόμων του δημοψηφίσματος από τον πρωθυπουργό Πλαστήρα, οι οποίοι τελικά θα κατατεθούν στον πρόεδρο της Βουλής. Το επόμενο έτος ο πρωθυπουργός Σ. Βενιζέλος σε συνεννόηση με τους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων προχώρησε σε επίσημο διάβημα προς την Αγγλική Κυβέρνηση, αξιώνοντας με παρακλητικό ύφος, την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα ή τουλάχιστον μια σαφή υπόσχεση για το προσεχές μέλλον, προκειμένου να κατευναστεί η έξαρση του Ενωτικού κινήματος στην Ελλάδα. Ως αντάλλαγμα ο Βενιζέλος πρόσφερε στην Αγγλία στρατιωτικές βάσεις με όλες τις δυνατές διευκολύνσεις όχι μόνο στην Κύπρο αλλά και σε οποιοδήποτε σημείο της Ελλάδας. Η Αγγλία, που δεν επιθυμούσε καμία συζήτηση επί του θέματος απέρριψε το διάβημα Βενιζέλου. Την ίδια αμετακίνητη θέση εξέφρασε και ο Υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας Ήντεν προς τον Υφυπουργό Εξωτερικών Ε. Αβέρωφ στη Ρώμη στα πλαίσια της συνόδου του ΝΑΤΟ. Τον Απρίλιο του 1951 ο Μακάριος ο Γ' επισκέφτηκε την Αθήνα για πρώτη φορά με την ιδιότητα του Αρχιεπισκόπου Κύπρου. Στη συνάντησή του με τον πρωθυπουργό Βενιζέλο αξίωσε την προσφυγή της ελληνικής Κυβέρνησης στον ΟΗΕ υπέρ της Κύπρου. Ο νέος δυναμικός προκαθήμενος της Κυπριακής εκκλησίας, όχι μόνο δεν αποθαρρύνθηκε από την εφεκτική στάση της Αθήνας, τουναντίον προειδοποίησε ότι σε περίπτωση

²⁶ Ο προκαθήμενος της Εκκλησίας της Κύπρου ήταν παράλληλα πολιτικός και εθνικός ηγέτης των Ελληνοκυπρίων την περίοδο της αποικιοκρατίας.

²⁷ Holland, R., (2007). *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες. Αγώνες εξουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960*, μετφρ. Κυφωνίδου Ε. Αθήνα : Πατάκης, σ. 393-394.

αποτυχίας της φιλικής διευθετήσεως του θέματος μετά της αγγλικής κυβέρνησης, η Ελλάδα έπρεπε να προσφύγει στον ΟΗΕ, ειδάλλως οι Κύπριοι θα φρόντιζαν να εμφανιστεί το θέμα «καθ' οιονδήποτε τρόπο».²⁸

Ο Σ. Βενιζέλος αντικρούοντας τις κατηγορίες της Αντιπολίτευσης αλλά και του Μακάριου για «έλλειψη πατριωτισμού» διεμήνυσε στο δεύτερο ότι «δεν πρόκειται να διευθύνεις την Εξωτερική πολιτική της Ελλάδος» Χαρακτηριστική της όλης προσέγγισης του θέματος από την ελληνική κυβέρνηση ήταν η δήλωση του Αντιπροέδρου Γ. Παπανδρέου προς το δήμαρχο Λευκωσίας : «Η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονας, το μεν αγγλικόν, τον δε αμερικανικόν. Δεν ημπορεί λόγω του Κυπριακού, να διακινδυνεύσει από ασφυξίαν».²⁹

A4. Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ο ερχομός της κυπριακής πρεσβείας το καλοκαίρι του 1950 στην Αθήνα με τους τόμους του δημοψηφίσματος έτυχε θερμότατης υποδοχής από την ελληνική κοινωνία. Μέσα σε αυτό το σκηνικό οι τόμοι των υπογραφών παραδόθηκαν πανηγυρικά στον πρόεδρο της Βουλής και υιοθετήθηκε σχετικό ψήφισμα το οποίο εξέφραζε την πλήρη υποστήριξή της στο αίτημα των Ελλήνων της Κύπρου. Η Κεντρική Κυβέρνηση θεωρούσε αναγκαία τη μη διατάραξη των «εγκάρδιων» ελληνοβρετανικών σχέσεων στο βωμό της δημόσιας ανακίνησης του Κυπριακού, από τη στιγμή μάλιστα που μια τέτοια κίνηση ήταν αμφίβολο εάν μπορούσε να αποδώσει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Ο πρωθυπουργός Ν. Πλαστήρας επιμένοντας στο χειρισμό του θέματος δια της διπλωματικής οδού επεσήμαινε πως «η Κυβέρνησις έχει την εξωτερικήν πολιτικήν, την οποία χειρίζεται η ίδια και χρειάζεται μεγάλη προσοχή εις την διαχείρισιν των ζητημάτων αυτών, πάντα εντός του πλαισίου της παλαιάς βρετανικής φιλίας, την οποία επιθυμούμεν αδιατάρακτον».³⁰ Στο ίδιο πνεύμα κινήθηκε και ο εκπρόσωπος των Φιλελευθέρων Κ. Ρέντης, ο οποίος διαχώρισε το συναισθηματικό θέμα από αυτό της πολιτικής ευθύνης τονίζοντας ότι «το θέμα της αυτοδιάθεσης, είναι θέμα της Μεγάλης Βρετανίας και δεν πρέπει να παραγνωρίζεται ότι η Κύπρος ανήκει εις άλλον Κράτος, απόκειται στην Κυβέρνησιν να διαχειρισθεί το θέμα εν ευθέτον τρόπον και ευθέτον χρόνον».³¹ Ο υπουργός Τσουδερός, με αφορμή το δημοψήφισμα στην Κύπρο και την πατριωτική έξαρση, δήλωσε ότι «ας προσέξωμεν μήπως παρασυρόμενοι από το φρόνημα, προσκρούσωμεν εις την φρόνησιν της διαχειρίσεως».³²

Από τα έδρανα της Αριστεράς ο Α. Σβώλος έλαβε σαφή θέση υπέρ της Ένωσης ζητώντας μεταξύ άλλων «να αποβάλλει η Κυβέρνησις τους δισταγμούς και να αναλάβει θαρραλέα την διαχείρισιν του ζητήματος αυτού εν τω πνεύματι του

²⁸ Ριζάς, Σ. (2011). Το Κυπριακό Ζήτημα. Ο αγώνας για την Ένωση, η Ανεξαρτησία, η τουρκική εισβολή. Στο Γ. Βούλγαρης και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*. 2^η έκδοση. Αθήνα : Θεμέλιο, σ.92-95.

²⁹ Τερλεζής, Π. (2004). *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού. Ανατομία ενός λάθους*. Αθήνα: Κέδρος, σ. 94-108.

³⁰ ΠΒΕ, Συνεδρίασις ΜΘ΄, 4 Ιουλίου 1950, σ.25.

³¹ ΠΒΕ ό.π.

³² ΠΒΕ, ό.π.

καθολικού Έθνους»³³ Η Δεξιά Αντιπολίτευση, από την άλλη, θεωρώντας το ζήτημα της Ένωσης υψίστης εθνικής σημασίας, τάχτηκε υπέρ της ανάληψης πρωτοβουλιών από την Κυβέρνηση μέσα στα πλαίσια βέβαια των αδιάρρηκτων ελληνοβρετανικών σχέσεων. Ο Π. Κανελλόπουλος προειδοποίησε την Κυβέρνηση πως «εάν παραλείψετε το επί του Κυπριακού καθήκον σας, εις την συνείδησιν αυτών τούτων των υπέροχων εις γενναιοφροσύνην και υπερόχων εις δημοκρατικήν συνείδησιν Άγγλων πολιτών, θα πέσει η Ελληνική Κυβέρνησις και το Ελληνικόν Κοινοβούλιο και ολόκληρος ο Ελληνικός λαός».³⁴ Στο ίδιο πνεύμα και ο Ν. Ζέρβας εξέφρασε την πίστη του ότι « η Μεγάλη σύμμαχος χώρα θα δώσει άμεσον λύσιν εις το Κυπριακό ζήτημα»³⁵, ενώ ο Θ. Τουρκοβασίλης καυτηρίασε την υποτονικότητα της Κυβέρνησης και την κάλεσε να αναπτύξει « την μέγιστην δραστηριότητά της, εγκαταλείπουσα τας μέχρι τούδε ασύμφορους μεθόδους της».³⁶

Επίσημα η Εκκλησία της Ελλάδος προσέφερε τη στήριξή της στο Ενωτικό κίνημα. Σε ομιλία του στο Παναθηναϊκό Στάδιο ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σπυρίδων σημείωσε «είμεθα υποχρεωμένοι ενώπιον του Ελληνικού λαού να καταστήσωμεν σαφές τόσον εις τον Αγγλικό λαόν, όσον και προς τους Κυβερνόντας, ότι το ζήτημα της Κύπρου θίγει τας μάλλον ευαισθήτους χορδάς της ψυχής του Ελληνικού λαού».³⁷ Στο ίδιο πνεύμα και η ΓΣΣΕ διακήρυξε «την πικρίαν και τον πόνον όλων των Εργατών και Υπαλλήλων της Ελλάδος δια την διατήρησιν ακόμη επί της Ελληνικοτάτης Κύπρου της επικυριαρχίας της φύλης μεν και συμμάχου, ξένης όμως προς την φυλήν και την καταγωγή του Ελληνικού Κυπριακού λαού».³⁸

Με το δημοψήφισμα της Εθναρχίας στην Κύπρο και της προώθησης των αποτελεσμάτων από την Κυπριακή αποστολή στην πολιτική ηγεσία των Αθηνών, ο τύπος της εποχής διακατεχόμενος από έντονο πνεύμα πατριωτισμού προέβαλλε λεπτομερώς όλες τις ενωτικές εκδηλώσεις αναγνωρίζοντας συχνά και τη διστακτικότητα των ελληνικών κυβερνήσεων απέναντι στον κίνδυνο διατάραξης των Ελληνοβρετανικών σχέσεων. Η *Καθημερινή* ανέφερε πως «η εκπλήρωσις του ενωτικού πόθου θα αποτελέσει τον ισχυρότερον κρίκον εις την ήδη στερεάν άλυσον της ελληνοαγγλικής φιλίας».³⁹ Το *Έθνος* τόνιζε πως « Ελεύθεροι και δούλοι Έλληνες διετράνωσαν την άκαμπτον απόφασιν των να εντείνουν τον αγώνα» ενώ για τα συλλαλητήρια με άφορμή την Ένωση τα χαρακτήριζε ως «μεγαλειώδη και αποστομωτικά δια τους αρνητάς της ελευθερίας».⁴⁰ Η *Ελευθερία* με αφορμή το «πάνδημον συλλαλητήριο» της 8^{ης} Μαΐου του 1952 έγραφε για « τον ακοίμητο πόθο του Έθνους δια την ολοκλήρωσιν και την αλληλεγγύην του προς τους αδελφούς

³³ ΠΒΕ, ό.π., σ.24.

³⁴ ΠΒΕ, Συνεδρίασις ΚΑ', 23 Μαΐου 1950, σ. 15.

³⁵ ΠΒΕ, Συνεδρίασις ΜΘ' ,4 Ιουλίου 1950, σ.17.

³⁶ ΠΒΕ, ό.π., σ.25.

³⁷ *Κυπριακός Αγών*, φ. 1, Νοέμβριος 1950,σ.15.

³⁸ *Κυπριακός Αγών*, ό.π., σ. 30.

³⁹ *Καθημερινή*, 23 Ιουλίου 1950.

⁴⁰ *Έθνος*, 2 Ιουλίου 1952.

Κυπρίους...όσον ταχύτερον πραγματοποιηθή το ηθικόν αυτόν χρέος της Αγγλίας, τόσον μεγαλύτερον θα είναι το κέρδος και αυτής».⁴¹

Το μεγαλοϊδεατικό όραμα της Ενώσεως στους κόλπους του Πανεπιστημίου Αθηνών και των φοιτητικών οργανώσεων εμφανιζόταν συχνά στον Τύπο: «Αι χθεσιναί εκδηλώσεις της σπουδάζουσας νεολαίας δια την Ένωσιν της Κύπρου με τη μητέρα πατρίδα ήσαν τόσο μεγάλοι, ώστε πρέπει να έγιναν αισθηταί μέχρι του Λονδίνου»⁴² Οι στόχοι και το περιεχόμενο του κινήματος της Ένωσης εκφράζονταν συχνά με την εναντίωση στη στάση του δυτικού κόσμου αλλά και στην αναβλητικότητα των Ελληνικών Κυβερνήσεων. Το *Βήμα* μεταφέρει την κριτική του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Σπυρίδωνος για άνευρη πολιτική της Κυβέρνησης και την αδικαιολόγητα αρνητική στάση της Αγγλίας.⁴³ Στο ίδιο πλαίσιο και η αρθρογραφία της Καθημερινής επαινεί τον πρωθυπουργό Βενιζέλο για την παρρησία με την οποία έθεσε το θέμα της Ένωσης στην Εθνική αντιπροσωπεία και την συγκρίνει με την πολιτική της επισήμου επιφυλακτικότητας που επέδειξε το Κέντρο, τα αποτελέσματα της οποίας εκμεταλλεύτηκαν τόσο η Βρετανική διοίκηση της νήσου όσο και οι κατά καιρούς Αγγλικαί κυβερνήσεις.⁴⁴ Λίγους μήνες αργότερα μακροσκελείς ήταν οι αναφορές του τύπου στην επίσκεψη Μακάριου στην Αθήνα με αποκορύφωμα το διάγγελμά του από ραδιοφώνου. Απευθυνόμενος στον ελληνικό λαό κατήγγειλε την Ελληνική Κυβέρνηση αλλά και την Αντιπολίτευση για «δισταγμόν» και «νυσταγμόν» αφού δίσταζε να αφαιρέσει «το φιλελεύθερον προσωπείον της Αγγλίας», παράλληλα κάλεσε τον ελληνικό λαό να εξαναγκάσει την Κυβέρνηση να προσφύγει στον ΟΗΕ για το ζήτημα της Κύπρου. Αναφερόμενος στη διατάραξη της αγγλικοελληνικής φιλίας, δήλωσε ότι αποτελεί «εμπαιγμόν και ύβριν η ύπαρξις και παραδοχή μιας τοιαύτης φιλίας, εν ονόματι της οποίας καταπατείται κυνικώτα η ελευθερία των εν Κύπρω αδελφών σου».⁴⁵

⁴¹ *Ελευθερία*, 9 Μαΐου 1952.

⁴² *Καθημερινή*, 23 Νοεμβρίου 1951.

⁴³ *Το Βήμα*, 9 Μαΐου 1952.

⁴⁴ *Καθημερινή*, 17 Φεβρουαρίου 1951.

⁴⁵ *Έθνος*, 26 Ιουλίου 1952.

Β.Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ (1952-1955)

Β1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΝΑΤΟ-ΗΠΑ

Μετά τις εκλογές της 16^{ης} Νοεμβρίου 1952, ο Εθνικός Συναγερμός, με αρχηγό τον Αλέξανδρο Παπάγο, ανέλαβε την εξουσία, έχοντας συγκεντρώσει το 49% των ψήφων και διαθέτοντας 247 από τις 300 έδρες του Κοινοβουλίου. Ο Παπάγος, αρχιστράτηγος έως το 1951, κατάφερε να πετύχει την ενοποίηση των επιμέρους πολιτικών δυνάμεων της Δεξιάς, η οποία πλέον εμφανίστηκε εντυπωσιακά διευρυμένη σε σχέση με τις εκλογές του 1951. Η νέα Κυβέρνηση σταθεροποίησε τον αμερικανικό προσανατολισμό της Ελλάδας, που είχαν χαράξει και οι προηγούμενες Κεντρώες Κυβερνήσεις. Η κυβερνητική σταθερότητα, βασισμένη στη μεγάλη λαϊκή πλειοψηφία υπήρξε ο καταλύτης για την ανάδυση μιας νέας ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία θα ήταν προσηλωμένη στη Δυτική Συμμαχία αλλά με αυξανόμενη τάση αυτονομίας και λιγότερο εκτεθειμένη στις πιέσεις των Αμερικανών και της Δύσης.⁴⁶ Η επίκληση της συμμαχικής αλληλεγγύης με στόχο την επίτευξη ασφαλείας ήταν για τον Παπάγο το μέσο για την αποτρεπτική και αμυντική θωράκιση της χώρας. Ο Παπάγος δεν θεωρούσε ότι η Ελλάδα έπρεπε να επαναπαυτεί στους κόλπους του ΝΑΤΟ. Ως άριστος γνώστης των τεχνικών στρατιωτικών λεπτομερειών θεωρούσε πως η Δύση θα συνεπικουρούσε τις χώρες που ήδη διέθεταν αξιόμαχες ένοπλες Δυνάμεις.⁴⁷

Με την ανάρρηση στην προεδρική ηγεσία των ΗΠΑ, του προέδρου Αϊζενχάουερ, εγκαινιάστηκε η πολιτική της μείωσης της αμερικανικής βοήθειας στο εξωτερικό. Σε αυτό συνέτεινε και ο θάνατος του Στάλιν, με την σοβιετική πολιτική της «ειρηνικής συνύπαρξης», που απομάκρυνε το ενδεχόμενο ενός αιφνιδίου πολέμου. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι νατοϊκοί στρατηγοί εξέφραζαν επιφυλάξεις για το μέγεθος του ελληνικού στρατού και το οικονομικό βάρος των αμυντικών δαπανών. Οι εξελίξεις άλλωστε στον τομέα της αμυντικής τεχνολογίας, έδιναν έμφαση στην πυρηνική αποτροπή παρά στη χρηματοδότηση και στην επιχειρησιακή εξάρτηση πολυδάπανων συμβατικών στρατών. Η Ελλάδα, άμεσα εξαρτώμενη από την αμερικανική στρατιωτική βοήθεια, εναντιωνόταν στην χαλάρωση των αμυντικών δαπανών. Τόσο ο Υπουργός Εξωτερικών Σ. Στεφανόπουλος στη Νατοϊκή Σύνοδο, όσο και στην επίσκεψη του Υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Φόστερ Ντάλες, το Μάιο του 1953, η ελληνική κυβέρνηση διεμήνυε την αναγκαιότητα της διατήρησης της αμερικανικής ενίσχυσης για την αποτροπή της Σοβιετικής απειλής. Στο ίδιο πνεύμα και ο πρωθυπουργός Παπάγος σε επίσκεψη στο Παρίσι τον Ιανουάριο του 1954, εφαρμόζοντας την «εκβιαστική πολιτική» των Κεντρώων Κυβερνήσεων του παρελθόντος, έθετε στη Συμμαχία το δίλημμα της συρρίκνωσης των ενόπλων δυνάμεων λόγω οικονομικής αδυναμίας ή της συνέχισης της συμμαχικής αρωγής και τη διατήρηση του αξιόμαχου του ελληνικού στρατεύματος. Σε αυτή την προοπτική εντάχθηκε και η αιφνίδια μείωση του στρατεύματος από τον Παπάγο χωρίς την προγενέστερη διαβούλευση με τους Συμμάχους. Η συνήθης πατερναλιστική σχέση των ΗΠΑ με τους Έλληνες πολιτικούς ηγέτες είχε αντικατασταθεί από ένα είδος άκαμπτης «αδελφικής» σχέσης. Τελικά οι Αμερικανοί θα συναινέσουν σε πρόσθετη

⁴⁶ Νικολακόπουλος, Η.,ό.π.,σ.25-27.

⁴⁷ Χατζηβασιλείου, Ε., ό.π., σ.55-57.

οικονομική βοήθεια, ώστε η μείωση να μη λάβει μεγάλες διαστάσεις και να παραμείνει στο ψυχολογικό όριο των εκατόν πέντε χιλιάδων στρατιωτών.⁴⁸

Μετά από την προτροπή των ΗΠΑ για την εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων σε ελληνικό έδαφος, τον Απρίλιο του 1953 ο Υπουργός Συντονισμού Σ. Μαρκεζίνης διαβίβασε με επιστολή το σχετικό αίτημα του Έλληνα πρωθυπουργού προς τον Αμερικανό πρόεδρο. Ο Παπάγος πρότεινε την προσφορά βάσεων «οπουδήποτε στο ελληνικό έδαφος», ενώ άμεση ήταν και η αποδοχή από την αμερικανική πλευρά. Η μόνη επιφύλαξη των ΗΠΑ είχε να κάνει με τον κίνδυνο διαρροής των απόρρητων εγγράφων της Συμφωνίας, εξαιτίας της πιθανής αντίδρασης της Βρετανίας, λόγω του ανταγωνισμού που υπέβασκε ανάμεσα στην αποχωρήσασα προστάτιδα δύναμη και τη νέα αμερικανική διάδοχό της. Ανάλογες διαφωνίες εκφράστηκαν και στην πρόθεση της Ελληνικής Κυβέρνησης να επικυρώσει τη συμφωνία στη Βουλή, αίτημα που απορρίφθηκε απ' την Κυβέρνηση Παπάγου. Στις 12 Οκτωβρίου του 1953 ο Υπουργός Εξωτερικών Σ. Στεφανόπουλος και ο Αμερικανός πρέσβης Κάνον υπέγραψαν τη διμερή συμφωνία «περί στρατιωτικών ευκολιών των εν Ελλάδι στρατιωτικών δυνάμεων των Ηνωμένων Πολιτειών». Παρά την αποδοχή της παρουσίας ξένης δύναμης σε ελληνικό έδαφος η Ελλάδα ενέπλεκε με έμμεσο τρόπο την δυτική υπερδύναμη στο πρόβλημα της εθνικής ασφάλειας.⁴⁹

Το σοβαρότερο πολιτικό ζήτημα που ανέκυψε μετά τη συμφωνία για τις βάσεις, αφορούσε το καθεστώς της ετεροδικίας που αφορούσε την εκδίκαση μόνο από αμερικανικά δικαστήρια υποθέσεων που σχετίζονταν με ποινικά παραπτώματα του αμερικανικού προσωπικού που έδρευε στην Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο οι Αμερικανοί απολάμβαναν καθεστώς πλήρους ασυλίας, ανάλογο του οποίου δεν διέθεταν σε οποιαδήποτε άλλη χώρα.⁵⁰

B2. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ –ΑΜΕΡΙΚΗ -NATO-ΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΔΙΚΙΑ

Η ανάρρηση του Ελληνικού Συναγερμού στην εξουσία το 1952 σηματοδότησε την εδραίωση και την εμβάθυνση των σχέσεων της Ελλάδας με το Δυτικό συνασπισμό. Ο Α. Παπάγος στις προγραμματικές του δηλώσεις διατύπωσε τη νομιμοφροσύνη του στο NATO και τις ΗΠΑ καθώς όπως ανέφερε « εντός του πλαισίου των η Ελλάς θα επιτελέσει την ειρηνικήν αποστολήν της», ενώ η αμερικανική υποστήριξη «παρέχει εις την Ελλάδα την προστασίαν της ανεξαρτησίας της και την συμπλήρωσιν της ανασυγκρότησεως».⁵¹ Θεώρησε επίσης δεδομένη τη διατήρηση των ενόπλων δυνάμεων στο ίδιο επίπεδο λόγω των ιδιαίτερων γεωγραφικών δεδομένων της χώρας σε σχέση με το Ανατολικό μπλοκ. Η προεκλογική συνέντευξή του στην *Καθημερινή* εστιάστηκε στο θέμα της

⁴⁸ Iatrides, J., (2018). «Αμερικανικές παρεμβάσεις στην Ελλάδα του πρώιμου Ψυχρού Πολέμου: Η αναζήτηση του «ισχυρού ανδρός» και η «λύση Παπάγου», Στο Μαραντζίδης, Ν., και συν. (Επιμ.), *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος. Επεκτείνοντας τις προεκτάσεις*. Αθήνα : Επίκεντρο, σ. 46-47.

⁴⁹ Στεφανίδης, Ι., ό.π., σ. 202-206.

⁵⁰ Λιαλιούτη, Ζ., (2016). *Ο Αντιαμερικανισμός στην Ελλάδα, 1947-1989*, Αθήνα: Ασίνη, σ.119.

⁵¹ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Δ', 17 Δεκεμβρίου 1952, σ.10-12.

αμερικανικής βοήθειας από την στιγμή που η Ελλάδα «εν μέσω τόσο δυσχερειών, διέθετε το 40% του προϋπολογισμού της στις στρατιωτικές δαπάνες»⁵².

Το θέμα της αμερικανικής βοήθειας σε συνάρτηση με την οικονομική καχεξία της χώρας θα μονοπωλήσει το ενδιαφέρον της Εθνικής Αντιπροσωπείας. Ο Ζίγδης προειδοποίησε και κάλεσε να προσέξουν οι Κυβερνόντες μήπως υπό το όραμα μιας απατηλής, στρατιωτικής παρουσίας «οδηγηθεί η χώρα εις οικονομικήν κατάρρευσιν και μετ' αυτής και ο στρατός».⁵³ Ο εκπρόσωπος της ΕΠΕΚ εξέφρασε τη γνώμη ότι το θέμα της αμυντικής παρασκευής, θα αντιμετωπισθεί μόνο δια της αξιοποίησης της αμερικανικής στήριξης, την οποία «υπερηφάνως έχουμε δικαίωμα να αξιώσουμε, διότι μας ανήκει».⁵⁴

Το περιεχόμενο των συμφωνιών για τις αμερικανικές βάσεις και οι συνέπειές τους από την εφαρμογή τους αποτέλεσαν την αφορμή για διάφορες ερμηνείες, αμφισβητήσεις και αντιδικίες στην εσωτερική πολιτική σκηνή. Σε γενικές γραμμές οι Κεντρώες Δυνάμεις της Αντιπολίτευσης, αποδέχτηκαν το πνεύμα της συμφωνίας αλλά εξέφρασαν διαφωνίες σε επιμέρους ζητήματα. Ο Γ. Παπανδρέου από το βήμα της Βουλής εξέφρασε την ομοθυμία του στο θέμα της εγκατάστασης των αμερικανικών βάσεων, ως επιστέγασμα της εγγύησης για την ασφάλεια και την ειρήνη στη χώρα. Χαρακτηριστική ήταν η αποφώνησή του: «Η Αμερικανική δύναμις έρχεται εις την Ελλάδα ως εγγύσις ασφαλείας. Την χαιρετίζομεν».⁵⁵ Δριμεία κριτική ωστόσο, άσκησε στους χειρισμούς της Κυβέρνησης πάνω στο θέμα. Στην ομιλία του τόνισε πως η Κυβέρνηση υπέπεσε σε συνταγματική εκτροπή καθώς όφειλε ο νόμος για τις βάσεις να έρθει στην ολομέλεια και να ψηφιστεί. Για τη μυστικότητα της συμφωνίας τόνισε πως, σύμφωνα με την «παλαιά κοινοβουλευτική παράδοση», η Κυβέρνηση όφειλε να ενημερώσει λεπτομερώς εκ των προτέρων την Αντιπολίτευση για όλες τις προτεινόμενες επίμαχες διατάξεις της συμφωνίας. Ανάλογες αντιρρήσεις προέβαλε και στο θέμα της ετεροδικίας καθώς διερωτήθηκε αν «ετηρήθη η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως της Ελλάδος, ίσης προς τους άλλου συμμάχους». Σε μια προσπάθεια ρεαλισμού αλλά και αντιπολιτευτικής κριτικής υπογράμμισε ότι «παρήλθε τόσον η αυτοτέλεια εις την σημερινήν μορφήν του κόσμου, όσον και η υποτέλεια η οποία ισχύει μόνον εις το παραπέτασμα. Εις τους ελευθέρους λαούς αντικατεστάθη η υποτέλεια με την ηθικήν ομοιμίαν και την συνεργασίαν».⁵⁶ Στο θέμα της ετεροδικίας ο Γ. Παπανδρέου θα επανέλθει δύο χρόνια αργότερα ζητώντας επιτακτικά την κατάργηση της ετεροδικίας από τη στιγμή «που το ζητεί η φιλοτιμία του Λαού μας» και παράλληλα με αφορμή την εκδήλωση αντιαμερικανικών αισθημάτων στην κοινή γνώμη θεώρησε επιτακτική την ανάγκη να «άρωμεν από τον μέσον μιαν ευκαιρίαν δημαγωγίας, η οποία επιδιώκει να δηλητηριάση τας ψυχικάς σχέσεις των δύο λαών».⁵⁷ Ο Ε. Μπακλατζής ως εκπρόσωπος της ΕΠΕΚ, καυτηρίασε το «εσπευσμένον» και την μυστικότητα της συμφωνίας, ενώ προειδοποίησε θίγοντας το θέμα των αποζημιώσεων των βάσεων, ότι «θα φύγουν οι φίλοι μας οι Αμερικανοί

⁵² *Η Καθημερινή*, 18 Νοεμβρίου 1951.

⁵³ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Ε', 17 Δεκεμβρίου 1952, σ.17.

⁵⁴ ΠΒΕ, ό.π., 18 Δεκεμβρίου 1952, σ.24.

⁵⁵ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Α', 22 Οκτωβρίου 1953, σ. 1367.

⁵⁶ ΠΒΕ, ό.π., σ.1366-1367.

⁵⁷ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Ρ', 27 Μαΐου 1955, σ. 29

και θα υποχρεούμεθα να αποζημιώσωμεν δι' έργα τα οποία θα γίνουν από κοινού με αμερικανικά και ελληνικά κεφάλαια».⁵⁸ Η συνταγματική πτυχή της συμφωνίας θίχτηκε και από τον Κ. Μητσοτάκη από το κόμμα των Φιλελευθέρων: «εφόσον ο Ανώτατος Άρχων απουσίαζε και δια να γίνη δεκτός εις το ελληνικό έδαφος ξένος στρατός πρέπει να είναι ο νόμος ψηφιζόμενος από την Βουλή».⁵⁹ Ο Υπουργός Εξωτερικών Π. Κανελλόπουλος σε απάντηση στις αιτιάσεις της Αντιπολίτευσης απάντησε πως η εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων υπαγορευόταν από την προάσπιση μιας ηθικής ανάγκης, που απέρρεε από την εκδήλωση μιας συμφωνίας συνεργασίας και φιλίας σε μια περίοδο ιδεολογικής σύγκρουσης Δύσης –Ανατολής. «Διά της Συμφωνίας αυτής η αλληλεγγύη των ΗΠΑ προς την Ελλάδα κατέστι έτι βαθύτερα, έτι εντονότερα». Για το θέμα της ετεροδικίας δεν έδωσε συγκεκριμένες απαντήσεις λέγοντας ότι «ήταν θέμα εθνικής σκοπιμότητας και εθνικής ασφάλειας».⁶⁰

Η Αριστερά, η οποία δεν εκπροσωπείτο στη Βουλή μετά τις τελευταίες εκλογές, καλούσε μέσω του φύλλου της *Αυγής* ότι ο μόνος αρμόδιος για την κύρωση μιας τέτοιας δεσμευτικής συμφωνίας ήταν ο λαός μέσω δημοψηφίσματος που εφαρμοζόταν σε άλλες χώρες. Θεωρούσε δε τη συμφωνία ως παραχώρηση εδαφών της χώρας σε ξένους και απαλλοτρίωση της εθνικής ανεξαρτησίας. Συγχρόνως, γνωρίζοντας την απήχηση των θέσεων της σε μέρος των δυνάμεων της Αντιπολίτευσης, τις καλούσε να αντιδράσουν δυναμικά και να αναθεωρήσουν την πολιτική των απλών επιφυλάξεων.⁶¹

Αντίστοιχες παρατηρούνται και οι θέσεις στον Τύπο. Ο φιλοκυβερνητικός καλωσόρισε την συμφωνία για τις βάσεις. Η *Καθημερινή* τόνισε ότι η Ελλάδα δεν παραχωρεί αλλά εκχωρεί στρατιωτικές μονάδες στα πλαίσια της αμυντικής προσπάθειας της Συμμαχίας, ενώ οι στρατιωτικές διευκολύνσεις δεν εμπίπτουν στη σφαίρα της εθνικής φιλοτιμίας. Παράλληλα ανέδειξε την ελάφρυνση του Προϋπολογισμού με το μοίρασμα του κόστους των έργων από τις δύο κυβερνήσεις καθώς και τη χρήση χιλιάδων εργατικών χεριών.⁶² Η *Ελευθερία* στο πρωτοσέλιδό της, απηχώντας τις Κεντρώες θέσεις, υπογράμμισε ότι η συμφωνία, που απορρίφθηκε από άλλα μέλη του ΝΑΤΟ, θα καθηλώσει την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας έως το 1959. Επιπλέον στο θέμα της ετεροδικίας «οι λαοί αμφοτέρων των χωρών θα χάσουν και θα ζημιωθεί η υπόθεση της αλληλεγγύης του ελεύθερου κόσμου».⁶³ Σύμφωνα με την εφημερίδα *Ελευθερία*, η συμφωνία δεν εξασφάλιζε την πλήρη και πραγματική ασφάλεια της χώρας, αφού «δυνάμει της συμφωνίας αυτής, η Κρήτη θα γίνει φρούριον και θα δοθεί το αίσθημα της εγκαταλείψεως εις τον ηπειρωτικόν κορμόν. Ασφάλεια της Ελλάδος σημαίνει ασφάλειαν του ηπειρωτικού κορμού της».⁶⁴ Στα *ΝΕΑ* ο Δημήτρης Ψαθάς, με αφορμή το θέμα της ετεροδικίας, έκανε λόγο για

⁵⁸ ΠΒΕ, Συνεδριάσεις, Α' ,22 Οκτωβρίου 1953, σ. 1361.

⁵⁹ ΠΒΕ, όπ., σ.1357.

⁶⁰ ΠΒΕ, ό.π., σ. 1353-1354.

⁶¹ *Αυγή*, 22 Οκτωβρίου 1953.

⁶² *Η Καθημερινή*, 14-10-1953.

⁶³ *Ελευθερία*, 14 Οκτωβρίου 1953.

⁶⁴ *Ελευθερία*, ό.π.

«καθωσπρεπικώς καρπαζοεισπρακτική ελληνική θέση απέναντι στους μεγάλους φίλους και συμμάχους, μια θέση που υπογράψαμε μονάχοι μας».⁶⁵

Η σχεδιαζόμενη μείωση της Αμερικανικής βοήθειας είχε το δικό της αντίκτυπο στα «εθνικόφρονα έντυπα» της εποχής, τα οποία άρχισαν να στέκονται κριτικά απέναντι στην αμερικανική πολιτική, με αφορμή το υπόμνημα Παπάγου στο συμβούλιο του ΝΑΤΟ για τη μείωση του στρατεύματος και την ενίσχυση των οικονομικών πόρων του αμυντικού τομέα από την Ουάσιγκτον. Με αφορμή την επίσκεψη εκπροσώπων του Πενταγώνου στην Ελλάδα, η *Καθημερινή* σημείωνε πως «ο τόπος αυτός δεν έκαμε τίποτε άλλο, όλα αυτά τα χρόνια, παρά να στρατεύεται, και ο Στρατός ετρέφετο από τις σάρκες του έθνους, του ίδιου εκείνου λαού από τα σπλάχνα του οποίου προήρχετο».⁶⁶ Η *Ελευθερία* από την πλευρά της καυτηρίαζε την «προϊούσα απίσχνανσις» της αμερικανικής βοήθειας και τη βαθμιαία εξασθένηση της κατανόησης των ΗΠΑ, «διότι δεν ημπορεί να θεωρηθεί ως απόδειξη πνεύματος κατανόησης η απάντησις: Κάμετε ό,τι ημπορείτε, δανεισθήτε, σφιχθήτε, κόψετε τον λαιμόν σας. Βοήθειαν μην περιμένετε». Σε συνέχεια του άρθρου τίθεται η αμέριστη βοήθεια που παρέχουν οι ΗΠΑ στην Τουρκία και διερωτάται αν οι ΗΠΑ έχουν αντιληφθεί ή υπολογίζουν το πόσο όλα αυτά έχουν «επίδρασιν εις την ψυχολογία του ελληνικού λαού, ο οποίος αφήνεται να βυθιστεί εις την ένδειαν».⁶⁷ Ο Αριστερός λόγος, από την άλλη, στο θέμα της αμερικανικής ενίσχυσης στηριζόταν στο ότι η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα ήταν η πολιτική του κατακτητή προς μια κατακτημένη χώρα.⁶⁸

Β3. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΑΠΑΓΟΥ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ: ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ

Ο Παπάγος, ιδιαίτερα ευαίσθητος σε θέματα που έθιγαν το εθνικό γόητρο, είχε αποφασίσει μετά τις εκλογές να ανακινήσει το Κυπριακό ζήτημα. Σε συνάντησή του με το Μακάριο, το Φεβρουάριο του 1953, δήλωσε ότι η Ελλάδα θα έπραττε το εθνικό της χρέος και εκδήλωσε την πρόθεσή του να χειριστεί το Κυπριακό αυτοπροσώπως στα πλαίσια ενός «φιλικού διακανονισμού» μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας. Από την άλλη η ελληνοκυπριακή ηγεσία διεμήνυε ότι ο στόχος ήταν η «Ένωσις και μόνον η Ένωσις».⁶⁹

Οι προσδοκίες για φιλική διευθέτηση στα πλαίσια των διμερών σχέσεων των δύο χωρών σύντομα θα διαψευστούν, όταν σε συνάντηση στην βρετανική πρεσβεία στην Αθήνα ο Έλληνας πρωθυπουργός θα αιφνιδιαζόταν από την ωμή απάντηση του Υπουργού Εξωτερικών της Βρετανίας Ήντεν ότι δεν υπάρχει θέμα Κύπρου. Σε μια προσπάθεια εξευμενισμού του Παπάγου, ο Ήντεν, μέσω του Βρετανού πρέσβη, προσκάλεσε επίσημα τον Παπάγο στο Λονδίνο και δήλωσε ότι «θα ελυπούμην εάν αυτό το ζήτημα τον ημποδίζε να έλθει. Οπωσδήποτε δεν μπορώ να μεταβάλλω τη θέση μου σχετικώς με την Κύπρο». Όπως ήταν αναμενόμενο η πρόσκληση

⁶⁵ *Τα Νέα*, 13 Οκτωβρίου 1955.

⁶⁶ *Η Καθημερινή*, 13 Ιουνίου 1954.

⁶⁷ *Ελευθερία*, 13 Ιουνίου 1954.

⁶⁸ *Αυγή*, 6 Απριλίου 1955,

⁶⁹ Σβολόπουλος, ό.π., σ. 268-269.

απορρίφθηκε. Στην ουσία η Ελληνική Κυβέρνηση παρασυρόταν στην παρελκυστική πολιτική του Ήντεν και οι συνομιλίες οδηγούνταν σε αποτυχία.⁷⁰

Ο Σ. Μαρκεζίνης, υπουργός με ευρύτερες αρμοδιότητες στην Κυβέρνηση Παπάγου και με άριστες σχέσεις με το βρετανικό παράγοντα, έγραψε ότι ο Παπάγος «εχειρίζετο το θέμα ως εάν πρόκειται περί στρατιωτικής επιχειρήσεως. Το Κυπριακό ήταν θέμα πολιτικό, υποτιμούσε την σημασία του timing στη διπλωματία και δεν «εφαίνετο να κατανοεί ότι η άκαιρη ανακίνηση του Κυπριακού ενείχε μεγάλους κινδύνους για την εθνική υπόθεση».⁷¹ Η σχεδιαζόμενη αποχώρηση των Βρετανών από το Σουέζ και η αντικατάσταση της Αιγύπτου από την Τουρκία στον αμυντικό σχεδιασμό της περιοχής, είχε αυξήσει τη γεωστρατηγική σημασία της νήσου. Ο Ήντεν δήλωνε ότι «χωρίς Κύπρο, δεν θα έχουμε βάσεις, για να προστατεύσουμε τις προμήθειες πετρελαίου». Στο ίδιο πνεύμα του αυτοκρατορικού ρόλου της Βρετανίας ο υφυπουργός Αποικιών τόνιζε ότι «ορισμένα αποικιακά εδάφη δεν μπορούσαν ποτέ να αποκτήσουν ανεξαρτησία».⁷²

Στις 20 Αυγούστου 1954 θα κατατεθεί από την ελληνική πλευρά στα Ηνωμένα Έθνη το αίτημα που αφορούσε την εφαρμογή «της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιαθέσεως των λαών» για τον πληθυσμό της Κύπρου. Η ελληνική προσφυγή πέρασε από την πολιτική επιτροπή αλλά αποφασίστηκε να μην εξεταστεί το θέμα στην ολομέλεια της Γενικής Συνέλευσης «επί του παρόντος». Καταλυτικό ρόλο στο σχεδιασμό της προσφυγής είχε ο διπλωμάτης Α. Κύρου, κυπριακής καταγωγής, με έντονα αντιβρετανικά αισθήματα. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε το Κυπριακό είχε πλέον καταστεί «η Λυδία λίθος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής».⁷³

Οι πρωτοβουλίες της ελληνικής Κυβέρνησης είχαν θέσει σε αποκλίνουσα τροχιά τις ελληνοβρετανικές αλλά και ελληνοαμερικανικές σχέσεις. Ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Α. Ντάλες είχε πιέσει τον Παπάγο να αποσύρει την προσφυγή καθώς η Ουάσιγκτον δεν μπορούσε να δεχτεί τη διεθνοποίηση του Κυπριακού, αφού άνοιγε ρήγμα στη Δυτική συμμαχία, δημιουργώντας ενδονατοϊκή έριδα που ευνοούσε το Σοβιετικό Συνασπισμό. Πέραν τούτου ήταν πρακτικά αδύνατο οι δυτικές χώρες να στηρίξουν ένα αίτημα αποαποικιοποίησης, τη στιγμή μάλιστα που πολλές από αυτές διέθεταν αποικίες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η Γαλλία, που είχε να αντιμετωπίσει τον ανταποικιακό αγώνα στην Αλγερία. Ανάλογες προσφυγές έγιναν από την ελληνική πλευρά και τον Δεκέμβριο αλλά και τον Ιούλιο του 1955 με τα ίδια αρνητικά αποτελέσματα.⁷⁴

Την 1^η Απριλίου σειρά βομβιστικών επιθέσεων στη Λευκωσία εγκαίνιασαν τον ένοπλο αγώνα της ΕΟΚΑ με ηγέτη το Γεώργιο Γρίβα. Οι μαχητές της ΕΟΚΑ,

⁷⁰ Μαρκεζίνης, Σ., (1994). *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)*, τομ.3, Αθήνα: Πάπυρος, σ. 50-52.

⁷¹ Μαρκεζίνης, Σ., ό.π., σ.53.

⁷² Σακκάς Γ., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004. Εξωτερική Πολιτική και Διεθνείς Διενέξεις* (ηλεκτρ. βιβλίο), Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ.51-52. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5105>

⁷³ Ριζάς, Σ. & Στεφανίδης, Ι., (2011). *Ελεγχόμενη Δημοκρατία*. Στο Γ. Βούλγαρης και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*. 2^η έκδοση. Αθήνα : Θεμέλιο, σ.95-95.

⁷⁴ Χατζηβασιλείου, Ε., ό.π., σ.133-135.

νέοι κατά κόρον Ελληνοκύπριοι, γαλουχημένοι στο αλυτρωτικό πνεύμα της Εθναρχίας, ξεκίνησαν τον αντιαποικιακό αγώνα, μέσω μιας προσεκτικά και απόλυτα στοχευμένης χρήσης βίας, εναντίον των Άγγλων και των Ελλήνων «προδοτών» και όχι εναντίον των Τουρκοκυπρίων, τουλάχιστον στην πρώτη φάση. Μέσα σε αυτό το δυσμενές κλίμα για την Ελλάδα, νέος πρωθυπουργός ανέλαβε ο Άντονι Ήντεν, μετά την παραίτηση Τσώρτσιλ. Ο Υπουργός Εξωτερικών Χάρολντ Μακμίλαν, ο γνωστός με το προσωνύμιο «αντιβασιλιάς της Μεσογείου», εφαρμόζοντας την αρχή του «διαίρει και βασίλευε» επιθυμούσε η σύγκρουση για το Κυπριακό να μην έχει χαρακτήρα αντιαποικιακό αλλά μιας ανοιχτής δικαιοδικής διαμάχης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων. Σε αυτήν περίπτωση η Βρετανία θα είχε τη διαιτησία αποκομίζοντας τα μεγαλύτερα οφέλη. Η βρετανική πρωτοβουλία για τη σύγκληση τριμερούς Διάσκεψης με την ισότιμη συμμετοχή της Τουρκίας, περιέπλεκε το θέμα, καθώς έφερνε σε ευθεία αντιπαράθεση τους Έλληνες και τους Τούρκους και μετέτρεπε την ελληνοβρετανική διένεξη σε ελληνοτουρκική. Η βιαστική εξάλλου θετική απάντηση της Αθήνας για τη συμμετοχή της στη Διάσκεψη ήταν για τους Βρετανούς θετικότατη εξέλιξη. Η Συνδιάσκεψη ξεκίνησε στις 29 Αυγούστου. Στις προτάσεις της Ελλάδας για εισαγωγή φιλελεύθερου Συντάγματος με πρόβλεψη εφαρμογή της αυτοδιάθεσης «εντός τακτής και ευλόγου προθεσμίας», οι Βρετανοί αντέτειναν της διατήρηση της αγγλικής κυριαρχίας με παραχώρηση Συντάγματος σε ένα είδος τριπλής Συγκυριαρχίας. Η Τουρκική πλευρά εμφανιζόταν αδιάλλακτη και αξίωνε την επιστροφή της Κύπρου στην Τουρκία, σε ενδεχόμενη αποχώρηση των Βρετανών. Μετά από πέντε μέρες, κάτω από το βάρος της αδιαλλαξίας της Τουρκίας και των Σεπτεμβριανών της Κωνσταντινούπολης οι συνομιλίες οδηγήθηκαν σε ναυάγιο.⁷⁵

B4. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Ο πρωθυπουργός κάνοντας έναν απολογισμό στη Βουλή της εξωτερικής πολιτικής για το Κυπριακό, επέμεινε στην «οδόν της συνέσεως και της μετριοπάθειας» που ακολούθησε η Κυβέρνηση για τη μη διατάραξη της φιλίας με τη Βρετανία, φιλία που αποτελεί ακρογωνιαίό λίθο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Στην πορεία όμως δια των «ξηρών όχθων» της Βρετανικής Κυβέρνησης ουδεμία άλλη οδός απομένει από την προσφυγή στα Ηνωμένα Έθνη.⁷⁶ Στο ζήτημα των αιτιάσεων της Βρετανίας για τη χρήση της Κύπρου ως αγγλικής βάσης, τόνιζε πως «ολόκληρη η Ελλάδα εν ώρα πολέμου θα είναι αγγλική βάση και σύμμαχος της Βρετανίας».⁷⁷

Μετά την απόρριψη της προσφυγής της Κυβέρνησης Παπάγου στη Συνέλευση του ΟΗΕ, έντονες ήταν οι πολιτικές τοποθετήσεις στην Εθνική Αντιπροσωπεία για τους διπλωματικούς χειρισμούς της κυβέρνησης καθώς και για τη στάση του βρετανικού και αμερικανικού παράγοντα. Ο Γ. Παπανδρέου μίλησε για την «οδύνη του Έθνους» καθώς η μεγαλύτερη ζημία είναι η διπλωματική απομόνωση απ' όλους του συμμάχους και η δηλητηρίαση των ψυχικών σχέσεων των Ελλήνων με τις Συμμαχικές χώρες, ενώ παράλληλα κατέστη δυνατόν η Σοβιετική Ένωση να

⁷⁵ Holland, R., ό.π., σ.208-210.

⁷⁶ ΠΒΕ, Συνεδρίασις ΛΘ', σ. 50-54.

⁷⁷ ΠΒΕ, ό.π.

εμφανιστεί σημαιοφόρος της ελευθερίας.⁷⁸ Ο πρόεδρος της ΕΠΕΚ, θώρησε ότι με την απόφαση αυτή η Μεγάλη Βρετανία και η Αμερική «έρριψαν κατά πρόσωπον της Ελλάδος το χάρτη των ελευθέρων λαών και έστρεψαν τα νώτα προς την ιεράν υπόθεσιν της Κύπρου»⁷⁹ Ο Υπουργός Εξωτερικών Σ. Στεφανόπουλος θέλοντας να αντικρούσει το «αίολο» της ελληνικής προσφυγής, υποστήριξε ότι η μεταστροφή της αμερικανικής στάσης οφειλόταν στο γεγονός ότι τόσο η Βρετανία όσο και οι ΗΠΑ θεωρούσαν πολύ πιθανόν η Ελληνική άποψη να συγκεντρώσει τα δύο τρίτα της τελικής ψηφοφορίας. Τέλος η φράση του ΟΗΕ «προς το παρόν» δεν ήταν ιδεώδης αλλά ερμηνευόταν όχι ως άρνηση αλλά ως παραδοχή ότι το Κυπριακό δεν αποτελεί εσωτερικό θέμα της Βρετανίας αλλά διεθνές ζήτημα.⁸⁰ Ο Σ. Βενιζέλος καταλόγισε βαρύτατες ευθύνες στους υπηρεσιακούς παράγοντες και κατά κύριο λόγο στον Α. Κύρου, ο οποίος παρέπεισε την Κυβέρνηση στην «θλιβερά αυτήν περιπέτεια».⁸¹

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η τοποθέτηση του Σ. Μαρκεζίνη, ανεξάρτητου πλέον βουλευτή μετά την παραίτησή του από την Κυβέρνηση Παπάγου. Υποστήριξε ότι εξ' αρχής το μήνυμά των ΗΠΑ ήταν σαφέστατο. Από την άλλη, η Βρετανία ήταν ισχυρότατος αντίπαλος, με μακρά διπλωματική παράδοση, αφάνταστα μέσα και με έναν Τσώρτσιλ αποφασισμένο να δώσει τη μάχη μέχρι τέλους. Όσον αφορά δε τους ελληνικούς χειρισμούς, τους χαρακτήρισε άθλιους. Αυτό έγκειτο στο γεγονός το μεγαλύτερο μέρος της κοινής γνώμης, κινδύνευε να παρεμβάλλει εμπόδια «εις την ορθήν λύση του ζητήματος καθώς «έβλεπε την υπόθεσιν αυτήν, ως υπόθεσιν ενώσεως, ενώ στην πραγματικότητα ήταν υπόθεσις ελευθερίας και αυτοδιαθέσεως».

82

Λίγο πριν την έναρξη των εργασιών της Τριμερούς Διάσκεψης του Λονδίνου, σύσσωμη η Βουλή θα στηρίζει την ελληνική αποστολή, προτείνοντας ψήφισμα του Σώματος για την έκφραση εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης της «αγίας» υπόθεσης της Κύπρου. Ο Γ. Παπανδρέου επεσήμανε τους κινδύνους των ενεδρών που καιροφυλακτούν από την βρετανική πρόσκληση, προτείνοντας να μη δοθεί θετική απάντηση εάν δεν διευκρινισθεί η αποδοχή ή μη της βασικής αρχής της αυτοδιάθεσης από τη βρετανική πλευρά.

Το ενδιαφέρον του Τύπου τη συγκεκριμένη περίοδο απέναντι στο ζήτημα της Κύπρου υπήρξε αμείωτο. Οι θιασώτες της ενωτικής εκστρατείας αναπαρήγαγαν μέσω των εφημερίδων το προαιώνιο «αλυτρωτικό όνειρο» του ελληνικού λαού σε αντιδιαστολή με τη στάση Βρετανών και Αμερικανών στον ΟΗΕ και εν συνεχεία την αποτυχία της Τριμερούς Διάσκεψης στο Λονδίνο. Η *Καθημερινή*, με αντιδυτικό μένος αναφερόταν στην θύρα του Κυπριακού, «μια θύρα που την έκλεισαν με πάταγο και βανασότητα. Κλητήρες οι Αμερικάνοι και οι Βρετανοί». Το ίδιο άρθρο καυτηριάζει το ρόλο του ΝΑΤΟ και του ΟΗΕ, αφού ο ηθικός κανόνας τους είναι «οι μεγάλοι να τρώνε τους μικρούς», ενώ καλεί την Κυβέρνηση σε μια πολιτική άγριας ανεξαρτησίας με κίνητρο μόνο τα ανταλλάγματα, διότι από εδώ κι εμπρός το αίμα μας πρέπει να έχει «αξίαν ανταλλάξιμον». Για την εφημερίδα, ο τίμιος αμερικανικός

⁷⁸ ΠΒΕ, Συνεδρίασις ΙΗ', 15-12-1954, σ.77.

⁷⁹ ΠΒΕ,ό.π., σ.49.

⁸⁰ ΠΒΕ, ό.π., σ. 52-54.

⁸¹ ΠΒΕ, ό.π., σ.62.

⁸² ΠΒΕ, ό.π., σ.63-66

λαός θα πρέπει να διαφωτισθεί διότι «εξαπατήθη από το Στέιτ Ντιπαρτμεντ και τις αθλιότητες της αμερικανικής διπλωματίας». Με αφορμή τη δράση και τα συνθήματα της ΕΟΚΑ, αποκαλούσε την Αγγλία «Νέο-Γκεστάπο» στη Κύπρο, και τόνιζε ότι τα συνθήματα της οργάνωσης στους τοίχους έχουν χαραχτεί στην ψυχή όλων των Ελλήνων.⁸³ Στην *Ελευθερία*, η ματαίωση της αυτοδιάθεσης των Κυπρίων, δίνει την ευκαιρία για αντιαμερικανική και αντιβρετανική ρητορεία που ήδη κυριαρχεί στο δημόσιο λόγο. Η εφημερίδα διερωτάται για την υπεροπτική συμπεριφορά της μεγάλης υπερατλαντικής δημοκρατίας, που γίνεται η ουρά των πρώην αποικιοκρατών δυναστών της.⁸⁴

Δύσκολα μπορούσαν να αγνοηθούν από την ελληνική πολιτική ηγεσία οι μαζικές εκδηλώσεων και συλλαλητήρια υπό την αιγίδα της Εκκλησίας, των Πανεπιστημίων και άλλων εγχώριων οργανώσεων. Στον Τύπο συχνά εμφανιζόταν το εύρος των διαδηλώσεων, η αντιδυτική συνθηματολογία των διαδηλωτών και οι επιθέσεις σε κτίρια αμερικανικών ή βρετανικών συμφερόντων. Η *Ελευθερία* καλούσε την αστυνομία να αποφεύγει τα ακραία μέτρα καταστολής και να έχει υπ' όψιν της ότι «οι διαδηλωτές είναι πολίται και όχι κακοποιοί και οι φοιτητές είναι οι αυριανοί επιστήμονες της Ελλάδος»⁸⁵. Η *Καθημερινή* δικαιολογούσε τα κατά τόπους έκτροπα των διαδηλώσεων ως αποτέλεσμα του κυνισμού, που επεδείχθη έναντι μιας ιεράς υποθέσεως.⁸⁶ Χαρακτηριστικό είναι ότι η Σύγκλητος του Πανεπιστημίου Αθηνών εισηγήθηκε τη διακοπή λειτουργίας όλων των βρετανικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, πλην της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής, εφόσον δεν τερματιζόταν η αποικιακή καταπίεση στην Κύπρο.⁸⁷ Στο ίδιο αντιβρετανικό σκηνικό πολλοί δήμοι μετονόμαζαν πλατείες και οδούς που έφεραν αγγλικά ονόματα για την αποφυγή βανδαλισμών.⁸⁸ Από τις μαζικές εκδηλώσεις του πλήθους δεν έλειπαν και τα ακραία φαινόμενα, όπως αυτό της μεταφοράς φιαλών αίματος από τον Πύργο Ηλείας προκειμένου να δοθεί στο Μακάριο, ως ένδειξη αυτοθυσίας στο δράμα του Κυπριακού ελληνισμού.⁸⁹

Οι παραπάνω καταστάσεις όμως προκάλεσαν και αντιδράσεις. Ο Γ. Θεοτοκάς σε άρθρο του στην *Καθημερινή*, εναντιώθηκε στο εθνικιστικό περιεχόμενο του δημοσίου λόγου με αφορμή το Ένωτικό, προειδοποίησε για κίνδυνο νέου εθνικού διχασμού λόγω της αδυναμίας εξισορρόπησης μεταξύ πατριωτισμού, και ευθυκρισίας. Μίλησε για φανατισμό του δρόμου, ενώ δεν δίστασε να εναντιωθεί στους δύο βασικούς θεσμούς πίεσης για το Κυπριακό, αφενός το Πανεπιστήμιο που το κάλεσε να επιστρέψει στα επιστημονικά του καθήκοντα, αφετέρου την Εκκλησιαστική ηγεσία, κατηγορώντας την για μισαλλοδοξία και θρησκευτικό φανατισμό.⁹⁰ Οι μετριοπαθείς βέβαια απόψεις τροφοδοτούσαν συχνά την αντίδραση του δημοσίου «εθνικού αισθήματος». Χαρακτηριστική ήταν η τοποθέτηση του Χ.

⁸³ *Η Καθημερινή*, 25-9-1955.

⁸⁴ *Ελευθερία*, 17 Δεκεμβρίου 1954.

⁸⁵ *Ελευθερία*, 18 Δεκεμβρίου 1954.

⁸⁶ *ΗΚαθημερινή*, 18 Δεκεμβρίου 1954.

⁸⁷ *Τα Νέα*, 29 Νοεμβρίου 1955.

⁸⁸ *Τα Νέα*, 27 Μαρτίου 1954.

⁸⁹ *Ο Ταχυδρόμος* 24 Σεπτεμβρίου 1955.

⁹⁰ *Η Καθημερινή*, 22 Δεκεμβρίου 1954.

Χρηστίδη που σε άρθρο του μίλησε για «πέντε καλοζωϊσμένους ραγιάδες που οι Αμερικανοί τους νομίζουν περισσότερους επειδή τους συναντούν συνεχώς... και πανικοβάλλονται που οι ενενήντα πέντε Έλληνες όρθωσαν ανάστημα απέναντι σε δύο Αγγλοσαξονικές Κυβερνήσεις».⁹¹

Η «υπέρ της Ενώσεως» εκστρατεία δημιουργούσε και στην Αριστερά την ευκαιρία να ανατρέψει τις εις βάρος της εντυπώσεις και να πλειοδοτεί έναντι των αντιπάλων της σε εθνικιστικό ζήλο ενώ παράλληλα μπορούσε μέσω της αντιαμερικανικής στάσης της κοινής γνώμης να θέτει υπό αμφισβήτηση το Δυτικό προσανατολισμό της χώρας.⁹² Η *Αυγή* έκανε έκκληση «να ακουστεί η φωνή των υπόδουλων αδελφών Κυπρίων δια την Ένωσιν της Κύπρου μετά της Ελλάδος άνευ όρων και παραχωρήσεων».⁹³ Επιπλέον τόνιζε ότι η Κυβέρνηση Συναγερμού μπήκε, με τη θέλησή της, και με αμερικανική έμπνευση, στην οδό του ενταφιασμού του εθνικού θέματος.⁹⁴ Για την Αριστερά το βασικό εμπόδιο στην ανέλιξη της εθνικής ζωής αποτελεί η αμερικανική πολιτική και οι άσπονδοι πέραν του Ατλαντικού φίλοι μας.⁹⁵

⁹¹ *Η Καθημερινή*, 25 Δεκεμβρίου 1954.

⁹² Στεφανίδης, Ι., *Εν ονόματι του Έθνους, Πολιτική κουλτούρα, αλτρωτισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ.189.

⁹³ *Αυγή*, 15 Δεκεμβρίου 1953.

⁹⁴ *Αυγή*, 2 Οκτωβρίου 1954.

⁹⁵ *Αυγή*, 13 Οκτωβρίου 1954.

Γ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΩΝ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΝ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ (1955-1963)

Γ1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΕ ΗΠΑ-NATO

Μετά το θάνατο του Α. Παπάγου τον Οκτώβριο του 1955 ο Βασιλιάς Παύλος, μετά την παραγκώνιση των δύο αντιπροέδρων του Συναγερμού, Στεφανόπουλου και Κανελλόπουλου, ανέθεσε την πρωθυπουργία στον Κ. Καραμανλή. Η «βασιλική εύνοια» απέναντι στον πιο επιτυχημένο Υπουργό της Κυβέρνησης Συναγερμού υποστηρίχτηκε και από τις ΗΠΑ. Η αμερικανική πλευρά διέκρινε στον Καραμανλή «αντικειμενικότητα, ηρεμία και σωστό κριτήριο» καθώς ο Καραμανλής άνηκε στη νέα γενιά των «ατλαντιστών πολιτικών», θα είχε ανανεωτικό ρόλο στη Συντηρητική Παράταξη με προσέλκυση ψηφοφόρων του Κέντρου, ενώ θα ανέτρεπε το αντιαμερικανικό πνεύμα που είχε δημιουργηθεί στην κοινή γνώμη αποφεύγοντας τους άστοχους διπλωματικούς χειρισμούς του παρελθόντος σε σχέση με το Κυπριακό. Στις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956 το νεοϊδρυθέν κόμμα του Κ. Καραμανλή Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ), ως ο κυρίαρχος πολιτικός φορέας στο χώρο της Δεξιάς, εξασφάλισε άνετη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Από το 1956 θα ακολουθήσουν τρεις Κυβερνητικές θητείες της Κυβέρνησης της ΕΡΕ έως το 1963.⁹⁶

Ο δυτικός προσανατολισμός της χώρας κατά την περίοδο των Κυβερνήσεων Καραμανλή παρέμεινε αταλάντευτος. Παράλληλα η ευέλικτη εξωτερική πολιτική, με αναζήτηση νέων πυλώνων ασφάλειας θα λειτουργούσαν συμπληρωματικά στην προσπάθεια ενίσχυσης της γεωπολιτικής θέσης της χώρας. Ο Καραμανλής, θεωρώντας ότι η οικονομική ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός των χωρών επέφεραν την αύξηση της αλληλεξάρτησης των μελών των Συνασπισμών, προσπάθησε να προσδώσει θεσμικό και πρακτικό περιεχόμενο στο Δυτικό Συνασπισμό, καθιστώντας την Ελλάδα οργανικό κομμάτι της Δύσης. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο αναζήτησε την ενίσχυση του ενοποιητικού ρόλου του NATO και την ανάδειξη του πολιτικού του ρόλου σε ζητήματα ενδονατοϊκών διαφωνιών. Στη Σύνοδο Κορυφής της Συμμαχίας το 1957 υπεραμύνθηκε της αναγκαιότητας επίδειξης αλληλεγγύης από τη Συμμαχία και την ανάληψη κοινής δράσης πέρα από το στρατιωτικό, στον πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα.⁹⁷

Στην πρώτη επίσημη επίσκεψή του στην Αμερική το Νοέμβριο του 1956, ο Καραμανλής άσκησε πιέσεις στην Αμερικανική ηγεσία για την «εργαλειοποίηση» του NATO ως μοχλού οικονομικής και πολιτικής ενίσχυσης των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών επισημαίνοντας τον «από βορράν κίνδυνο» και την μονίμως μειονεκτική θέση της Ελλάδας από επιχειρησιακής σκοπιάς. Οι πιέσεις του Καραμανλή προς τους Αμερικανούς σε συνδυασμού με τη ζωτική γεωγραφική θέση της χώρας, απέφεραν καρπούς ως προς την επίσπευση χορήγησης στρατιωτικής βοήθειας, ωστόσο οι Αμερικανοί ιθύνοντες δε ικανοποίησαν την ελληνική πλευρά ως προς την επέκταση του πεδίου συνεργασίας της Συμμαχίας σε μη στρατιωτικούς τομείς.⁹⁸

⁹⁶ Νικολακόπουλος, Η., ό.π., σ.30-34.

⁹⁷ Στεφανίδης, Ι. (2000). «Οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδος, 1949-1955: Σε αναζήτηση ασφάλειας», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους». τ. ΙΣτ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ.247-249.

⁹⁸ Χάλκος, Ι., (2018). NATO και ψυχροπολεμικός εκσυγχρονισμός: Η ελληνική περίπτωση, 1953-1961, Στο Μαραντζίδης, Ν., και συν. (Επιμ.). *(Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος. Επεκτείνοντας τις προεκτάσεις*. Αθήνα : Επίκεντρο, σ. 46-47.

Η Κυβέρνηση Καραμανλή, χωρίς να αποκλίνει από τις αρχές της Ατλαντικής Συμμαχίας προσπάθησε μέσα στην έξαρση του κλίματος ουδετεροφιλίας, να αποτυπώσει το δικό της στίγμα στα διεθνή και εθνικά ζητήματα, υποδηλώνοντας ένα νέο ύφος στις σχέσεις Αθήνας–Ουάσιγκτον. Σε πρώτη φάση η ανάκληση του εκστρατευτικού σώματος της Κορέας, η τροποποίηση του καθεστώτος της ετεροδικίας ώστε να εναρμονιστεί με τις αντίστοιχες των άλλων κρατών μελών του NATO και οι αλλαγές στην ηγεσία του στρατεύματος χωρίς την συνεννόηση της αμερικανικής αποστολής, συνέτειναν προς το σκοπό αυτό. Οι ιδιαίτερες απόψεις της Κυβέρνησης εκφράστηκαν και στην κρίση στη Μέση Ανατολή, όταν η ελληνική πλευρά αρνήθηκε να συμμετάσχει σε πολυμερή διάσκεψη με πρωτοβουλία των ΗΠΑ, της Βρετανίας και της Γαλλίας, μη υποκύπτοντας στις συμμαχικές πιέσεις και διατηρώντας τις παραδοσιακά καλές ελληνοαραβικές σχέσεις. Παράλληλα η σύμπραξη της Ελλάδας με το αντιαποικιακό μέτωπο εξαιτίας της Κύπρου θα επαναβεβαιωθεί με την υπερψήφιση της αυτοδιάθεσης της Αλγερίας. Στο ίδιο πνεύμα εντάχτηκε και η άρνηση του Καραμανλή για εγκατάσταση πυραυλικών αμερικανικών βάσεων, επικαλούμενος την αρχή της καθολικότητας, εφόσον θα έπρεπε να εξασφαλιστεί η αποδοχή κάθε ανάλογης εγκατάστασης από όλες τις Συμμαχικές Κυβερνήσεις.⁹⁹

Σημείο τριβής στις σχέσεις της Ελλάδας με τις ΗΠΑ αποτέλεσε η περικοπή της αμερικανικής βοήθειας και το δημοσιονομικό αδιέξοδο λόγω της κάλυψης των υπέρογκων αμυντικών δαπανών. Σε μια προσπάθεια περιορισμού της μονοδιάστατης αμερικανικής εξάρτησης, η Κυβέρνηση Καραμανλή ξεκίνησε διαπραγματεύσεις για τη Σύνδεση της Ελλάδας με την ΕΟΚ, στοχεύοντας να μεταβάλλει τη χώρα σε οργανικό τμήμα της Ευρωπαϊκής ενοποιητικής διαδικασίας και να εξασφαλίσει χρηματοδοτική συνδρομή από τους έξι Ευρωπαίους εταίρους. Η συμφωνία Σύνδεσης όμως δεν έλυνε το πρόβλημα ασφαλείας της Ελλάδας, πράγμα το οποίο δεν διέφευγε την προσοχή της Αθήνας.¹⁰⁰

Η Κυβέρνηση Κένεντι στις αρχές του 1961 είχε αποφασίσει τη δραστική περικοπή της δωρεάν στρατιωτικής βοήθειας στο εξωτερικό και την αντικατάστασή της με τη χορήγηση αναπτυξιακών δανείων. Η εξέλιξη αυτή κινητοποίησε την ελληνική πλευρά η οποία επιδόθηκε σε έναν αγώνα πίεσης των Αμερικανών σχετικά με τις ολέθριες συνέπειες της κατάργησης της αμερικανικής οικονομικής στήριξης, με σημείο αιχμής το Σοβιετικό επεκτατισμό, και την επιθετικότητα της Βουλγαρίας, σε μια γεωγραφική περιοχή αποκομμένη από τον Ευρωπαϊκό κορμό, που καθιστούσε δυσχερή την ενεργοποίηση της εγγύησης για την ασφάλεια κράτους-μέλους του NATO.¹⁰¹ Κατά την επίσημη επίσκεψη του Καραμανλή στην Ουάσιγκτον και τη συνάντησή του με τον πρόεδρο Κένεντι, ο Έλληνας πρωθυπουργός πρόβαλε αυτά τα στοιχεία ενώ παράλληλα, αποδομώντας το υφεσιακό κλίμα με την ΕΣΣΔ, προσπάθησε να αναδείξει το ιδεολογικό υπόβαθρο του Ψυχρού πολέμου, τονίζοντας στην αμερικανική πλευρά ότι η ενδεχόμενη επιτυχία της ελληνικής οικονομίας μετά

⁹⁹ Σβολόπουλος, ό.π., σ.240-244.

¹⁰⁰ Ριζάς, Σ., (2001). *Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961-1964*, Αθήνα: Πατάκης, σ. 29-31.

¹⁰¹ Ριζάς, Σ., ό.π., σ.47-49.

τη στήριξη των ΗΠΑ θα σηματοδοτούσε μια νίκη της δυτικής δημοκρατίας απέναντι στην κομμουνιστική προπαγάνδα.¹⁰²

Γ2. ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ -ΗΠΑ ΚΑΙ ΝΑΤΟ

Η Κυβέρνηση Καραμανλή στις προγραμματικές της δηλώσεις στις 10 Οκτωβρίου 1955 χάραξε τη στρατηγική της για την Εξωτερική πολιτική: προσήλωση στη Δύση αλλά με διακριτά όρια και κριτική. Χαρακτηριστικά ανέφερε: « Η ιστορία και η γεωγραφική θέση της Ελλάδος έχουν προσδιορίσει την τοποθέτησίν αυτής παρά το πλευρόν των δυτικών δημοκρατιών. Η θέσεις όμως αυτή υπέστη κατά τον τελευταίον καιρόν ισχυρόν κλονισμόν. Οι σύμμαχοι υπέβαλαν σε ηθική δοκιμασία τους Έλληνες». ¹⁰³ Η *Ακρόπολη* δίνει το νέο στίγμα των Κυβερνητικών ενεργειών: « Η ανάκλησις του εκστρατευτικού σώματος της Κορέας και η ρητή εντολή όπως μη συμμετάσχουν ελληνικά δυνάμεις εις γυμνάσια του ΝΑΤΟ, αποτελούν χειρονομίας, αι οποίαι απηχούν βαθέως εις την λαϊκήν ψυχήν». ¹⁰⁴ Πολύ σύντομα κατά την επίσκεψη του Αμερικανού Στρατηγού Κόλινς, ο Καραμανλής θα εμείνει επί των ελληνικών απόψεων «συνοψιζουσών το πνεύμα και το γράμμα των συμφωνιών της Ατλαντικής Συμμαχίας» σχετικά με την ανισορροπία παροχής στρατιωτικής βοήθειας μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Προϋπόθεση, όπως επεσήμανε στο στρατηγό, της «αδιάλυτου» συμμαχίας του ΝΑΤΟ αποτελεί η υποχώρηση της εθνικής θέσης έναντι της συμμαχίας, ειδάλλως η άμυνα της Ελλάδας δεν μπορεί να προσβλέπει μόνο προς τη Δύση. Συγχρόνως ο πρωθυπουργός θα θέσει ως επείγουσα την τροποποίηση της συμφωνίας με τις ΗΠΑ για την άμεση κατάργηση της ετεροδικίας. ¹⁰⁵ Την ίδια περίοδο η Αντιπολίτευση, θεωρώντας τον Καραμανλή ότι βαρύνεται με τις ευθύνες του προκατόχου του, κατηγόρησε τον πρωθυπουργό για την επιεική του στάση απέναντι στους Αμερικανούς, ο Σ. Βενιζέλος μίλησε για «χαμηλούς τόνους, ανίκανους να εμπνεύσουν την τραυματισμένη εθνική ψυχή» ενώ ο εκπρόσωπος της ΕΠΕΚ, Παπαπολίτης Σ. κατηγόρησε τον Καραμανλή για νέα πολιτική ραγιαδισμού, άνευ όρων υποταγής και μειοδοσίας. ¹⁰⁶

Το Μάρτιο του 1956, κάτω από το βάρος των εξελίξεων του Κυπριακού, ο Κ. Καραμανλής σε συνάντηση με Αμερικανούς δημοσιογράφους δήλωσε για τον ευρύτερο ρόλο των ΗΠΑ στον ελεύθερο κόσμο: «Αν αι Ηνωμένοι Πολιτεΐαι δεν χρησιμοποιήσουν την μεγάλην ηθικήν και υλικήν δύναμιν δια να πειθαρχήσουν τον ελεύθερο κόσμο, τότε μάλλον το μέλλον του ελεύθερου κόσμου ευρίσκεται εν κινδύνω». ¹⁰⁷ Στο ίδιο πλαίσιο κινήθηκε και το συγχαρητήριο τηλεγράφημα προς το νέο γενικό γραμματέα του ΝΑΤΟ, λόρδο Ίσμεν για το νέο ρόλο του ΝΑΤΟ στις δυτικές χώρες: « Η διαφύλαξις της ειρήνης, πρέπει να επιτευχθεί όχι μόνον δια της

¹⁰² Κουρκουβέλας, Λ., «Η επίσκεψη Καραμανλή στις ΗΠΑ» *Η Καθημερινή*, 18 Οκτωβρίου 2015.

¹⁰³ Αρχείο Καραμανλή, Κων/νος Σβολόπουλος (επιμ.) Αθήνα 1994, [εφεξής ΑΚ] τομ.1,σ. 273.

¹⁰⁴ *Ακρόπολις*, 13-10-1955,σ.1

¹⁰⁵ ΑΚ, ό.π., σ.278.

¹⁰⁶ ΑΚ, ό.π.,σ.274.

¹⁰⁷ ΑΚ, ό.π., τομ.2, σ.24.

στρατιωτικής παρασκευής, αλλά προσθέτως δια της στενής πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής συνεργασίας»¹⁰⁸

Στη συζήτηση επί των προγραμματικών δηλώσεων της Κυβέρνησης τον Απρίλιο του 1956 ο πρωθυπουργός υπεραμύνθηκε της χρησιμότητας του NATO για τα δίκαια της χώρας, από την στιγμή μάλιστα που «επί κεφαλής της διεθνούς αυτής αμυντικής οργανώσεως ίσταται η Αμερική». Ο Καραμανλής δεν παρέλειψε να αναφερθεί σε μέλη της Συμμαχίας που «κλονίζουν πρόρριζα τα βάθρα της ενώ τόνισε πως οι συμμαχικές της υποχρεώσεις δεν την εμποδίζουν να αναπτύσσει σχέσεις με τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου.¹⁰⁹ Ο Σ. Βενιζέλος επέκρινε την Κυβέρνηση ως πλειοδοτούσα στο εσωτερικό και μειοδοτούσα στο εξωτερικό, ενώ μίλησε για διπλωματική απομόνωση από τη στιγμή που η αμερικανική μεσολάβηση «εξητημίσθη», οι αμερικανικές απόψεις ταυτίστηκαν με τις βρετανικές και η Κυβέρνηση μοιρολατρεί περιμένοντας την «εξ' ύψους σωτηρία».¹¹⁰ Ο Γ. Παπανδρέου, πιο μετριοπαθής αυτή τη φορά, σχολίασε αρνητικά την εσπευσμένη επάνοδο στις ασκήσεις του NATO, μετά τα Σεπτεμβριανά, ενώ στα εξωτερικά θέματα δήλωσε ότι το κόμμα του θα είναι «θέσις» και όχι «άρνησις».¹¹¹ Ο αρχηγός της ΕΠΕΚ Σ. Παπαπολίτης αναφέρθηκε στους δύο στόχους της χώρας, της εθνικής ασφάλειας μέσω του NATO και της εθνικής ανοικοδόμησης μέσω των ΗΠΑ, σε αυτούς τους τομείς οι χειρισμοί της κυβέρνησης ήταν άστοχοι και αδέξιοι.¹¹² Ο πρόεδρος της ΕΔΑ Ι. Πασαλίδης χαρακτήρισε την πολιτική προς το NATO και τις ΗΠΑ, μονόπλευρη και «τυφλής προσηλώσεως», από την στιγμή που η ασήμαντη αμερικανική βοήθεια απαιτεί βαρύτατους όρους στις αμυντικές δαπάνες και στερεί τη χώρα από οικονομικές και εμπορικές συναλλαγές με μη συμμαχικές χώρες. Για το θέμα της νατοϊκής ασφάλειας, επεσήμανε πως σε μια εποχή διεθνούς ύφεσης, εντός του κόλπου της Συμμαχίας καλλιεργείται η εχθρότητα έναντι της Ελλάδας και κάλεσε την Κυβέρνηση να μιμηθεί το παράδειγμα χωρών που εφαρμόζουν μια πολιτική ουδετερότητας και ανεξαρτησίας.¹¹³

Ο Καραμανλής προσπαθώντας να αναδείξει τον πολύπλευρο ρόλο της Δυτικής Συμμαχίας στην αντιμετώπιση εσωτερικών προβλημάτων των κρατών-μελών, συνέχισε να διατυπώνει τις ίδιες θέσεις –και επιφυλάξεις– και μετά τη νίκη της ΕΡΕ στις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956. Κατά την επίσκεψή του στις ΗΠΑ το Νοέμβριο του 1956, μιλώντας στα αμερικανικά Μέσα δήλωνε ότι η κρίση του ελεύθερου κόσμου οφείλεται στην εγκατάλειψη των ιδεολογικών του αρχών. Την επόμενη χρονιά στη διάσκεψη Κορυφής του NATO στο Παρίσι, κάτω από το βάρος της ελληνικής αδυναμίας οικονομικής ανάκαμψης και κάλυψης των αμυντικών δαπανών πρότεινε «όπως η αμυντική μας κοινότης βασισθή επί της στενοτάτης οικονομικής συνεργασίας, εδραζομένης επί της ισότητος και της κατανοήσεως, ιδίως, των σοβαρών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων των οικονομικώς

¹⁰⁸ ΑΚ, ό.π., σ.39.

¹⁰⁹ ΕΒΠ, Συνεδριάσεις Γ', 4-4-1956, σ.7-8.

¹¹⁰ ΠΒΕ, Συνεδριάσεις Δ', 5-4-1956, σ. 12-13.

¹¹¹ ΠΒΕ, ό.π., σ.14-15.

¹¹² ΠΒΕ, Συνεδριάσεις Ε', 6-4-19, σ.37.

¹¹³ ΠΒΕ, Συνεδριάσεις Δ', 5-4-1956, σ.22-24.

ασθενεστέρων μελών της». Μπροστά στο αδιέξοδο του Κυπριακού ζητήματος πρότεινε η νατοϊκή αρχή να εφαρμόσει την αρχή της ασφαλούς και αποτελεσματικής αντιμετώπισης των επιμέρους εθνικών αναγκών.¹¹⁴

Στις προγραμματικές δηλώσεις της Κυβέρνησης μετά τις εκλογές του 1958 θα αποτυπωθεί στο λόγο του Καραμανλή η αναζήτηση νέων διεθνών ερεισμάτων που θα δρούσαν συμπληρωματικά στην Ατλαντική Συμμαχία. Μετά από μια τυπική αναφορά στη πάγια θέση της Ελλάδας στη Δύση, ο πρωθυπουργός εστίασε στην ανεξάρτητη πολιτική της χώρας, τονίζοντας τις εγκάρδιες σχέσεις με τη Γιουγκοσλαβία, τις Αραβικές χώρες, την αποκατάσταση των οικονομικών σχέσεων με τις περισσότερες Ανατολικές χώρες, αλλά και το ρόλο της σχεδιαζόμενης συμφωνίας οικονομικής Σύνδεσης της χώρας με την ΕΟΚ.¹¹⁵

Η δραστική μείωση έως και περικοπή της Αμερικανικής βοήθειας στα τέλη της δεκαετίας του 1950, αποτέλεσαν για τις Κυβερνήσεις Καραμανλή κορυφαίο θέμα στην ατζέντα των σχέσεων με τις ΗΠΑ. Κατά την επίσκεψη στην Αθήνα του προέδρου Αϊζενχάουερ ο πρωθυπουργός δήλωνε ότι ουσιώδης παράγοντας για τις ΗΠΑ θα πρέπει να αποτελεί η «ανύψωση» του βιοτικού επιπέδου των οικονομικώς ολιγότερων αναπτυσσόμενων λαών της Συμμαχίας, απέναντι στις πιέσεις του Ανατολικού Μπλοκ.¹¹⁶ Το 1961, στη συνάντηση του Καραμανλή με τον πρόεδρο Κένεντι στην Ουάσινγκτον, θα προβάλει στην ομιλία του το σχεδιαζόμενο πενταετές πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης της Κυβέρνησης, για να πείσει την αμερικανική πλευρά ότι υπάρχει ανάγκη συνέχισης της οικονομικής βοήθειας, περισσότερο από ποτέ άλλοτε και δήλωσε βέβαιος «ότι με την βοήθειαν του Θεού και όλων υμών, η απάντησις θα είναι καταφατική».¹¹⁷

Γ3 ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΜΕ ΑΞΟΝΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Ο Έλληνας πρωθυπουργός συνέχισε την διπλωματική μάχη για το Κυπριακό, προσπαθώντας να εξισορροπήσει την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας ανάμεσα στις αλυτρωτικές τάσεις του ελληνικού δημόσιου λόγου και το δυτικό προσανατολισμό της χώρας, μέσω των ανοιχτών διαύλων επικοινωνίας με τη Βρετανία και τις ΗΠΑ. Στις αρχές του 1956 έλαβαν χώρα στην Κύπρο οι συνομιλίες του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου και του νέου αποικιακού διοικητή Τζων Χάρντινγκ, τις οποίες ενθάρρυνε έντονα η ελληνική πλευρά. Αυτό το γεγονός κατέδειξε την σαφή προσπάθεια της Αθήνας αφενός να αποσπάσει το Λονδίνο από την Άγκυρα, αφετέρου να εισάγει ως βασική γραμμή της Εξωτερικής πολιτικής ότι οι βασικές αποφάσεις άνηκαν στους Κυπρίους ενώ η Ελλάδα λειτουργούσε ως εντολοδόχος του Κυπριακού Ελληνισμού σ διεθνές πεδίο.¹¹⁸

¹¹⁴ ΑΚ, ό.π., σ.478-479.

¹¹⁵ ΑΚ, ό.π., τομ.3, σ.142-143.

¹¹⁶ ΑΚ, ό.π., τομ.4, σ.226.

¹¹⁷ ΑΚ, ό.π., τομ.5 σ. 52-53.

¹¹⁸ Στεφανίδης, Ι. (2000). «Οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδος, 1949-1955: Σε αναζήτηση ασφάλειας», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους». τ. ΙΣτ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, σ.244.

Στη διεθνή προετοιμασία του ζητήματος εντάσσονταν και οι τρεις ακόμα προσφυγές στον ΟΗΕ, με σκοπό τη διεθνή ενημέρωση και διαφώτιση πάνω στο θέμα. Η Ελληνική Κυβέρνηση, χωρίς να υπερεκτιμά το ρόλο του ΟΗΕ, παρουσίασε καλύτερα προετοιμασμένες προτάσεις, εντάσσοντας στις θέσεις της και το ζήτημα της καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο. Στην προσφυγή μάλιστα του 1957 κατάφερε να επιφέρει μια ηθική νίκη, συγκεντρώνοντας περισσότερες ψήφους από την πανίσχυρη βρετανική διπλωματία, ωστόσο πρακτικά δεν κατάφερε να εξασφαλίσει τα δύο τρίτα της πλειοψηφίας.¹¹⁹

Παρόλο που η Βρετανία, μέσω Χάρντινγκ, εγκατέλειψε το «ουδέποτε» για την αρχή της αυτοδιάθεσης, πρότεινε ένα σύστημα αυτοκυβέρνησης με αυξημένες τις αρμοδιότητες του Άγγλου Κυβερνήτη, η Αθήνα με τη σειρά της επέμενε στον προσδιορισμό μιας «ευλόγου και τακτής προθεσμίας» για την άσκηση της αυτοδιάθεσης. Ο Μακάριος κάτω απ' την πίεση των αδιάλλακτων της Εθναρχίας και της κλιμακούμενης ένοπλης δράσης της ΕΟΚΑ, αρνήθηκε τις προτάσεις προτείνοντας εισαγωγή ελευθέρου Συντάγματος και γενική αμνηστία στα μέλη της ΕΟΚΑ. Το επόμενο διάστημα η Βρετανία προέβη σε λήψη σκληρών κατασταλτικών μέτρων και το Μάρτιο του 1956 ο Μακάριος εξορίστηκε στις Σεϋχέλλες. Οι εκτελέσεις των θανατικών ποινών Ελληνοκυπρίων αγωνιστών της ΕΟΚΑ θα επιτείνει το αδιέξοδο και θα οδηγήσει στην έξαρση της ένοπλης δράσης των Ελληνοκυπρίων, στην αύξηση των επιχειρήσεων καταστολής των Άγγλων και στη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με την Βρετανία. Στο τέλος του έτους η ελληνική και κυπριακή πλευρά από το αντιπροσωπευτικό σύστημα της αυτοκυβέρνησης του Χάρντινγκ θα βρεθεί αντιμέτωπη με δυσμενέστερες βρετανικές προτάσεις για διπλή αυτοδιάθεση, καθιστώντας ορατό το ενδεχόμενο διχοτόμησης.

Το καλοκαίρι του 1958 η Βρετανική Κυβέρνηση Μακμίλαν, υπέβαλε στις δύο πλευρές το σχέδιο, γνωστό με το όνομα του Βρετανού πρωθυπουργού. Το σχέδιο Μακμίλαν επί της ουσίας προέβλεπε μια τριπλή συγκυριαρχία στη νήσο. Τα χωριστά κοινοβούλια, οι χωριστοί δήμοι και η διπλή υπηκοότητα οδηγούσαν σταδιακά σε μια «μεταφυσική διχοτόμηση», εφόσον οι Τουρκοκύπριοι με τόσες εγγυήσεις σύντομα θα μπορούσαν να πετύχουν την πλήρη διχοτόμηση. Το σχέδιο απορρίφθηκε τόσο από τον Καραμανλή όσο και από τον Μακάριο.¹²⁰

Ο Καραμανλής σε μια προσπάθεια αποτροπής της μονομερούς εφαρμογής του Σχεδίου ζήτησε από τις ΗΠΑ να παρέμβουν, υπογραμμίζοντας στον Αμερικανό πρέσβη ότι η στάση των ΗΠΑ λείχε αφήσει την Ελλάδα ακάλυπτη στις διαθέσεις των Βρετανών. Δεν παρέλειψε να τον προειδοποιήσει για το ενδεχόμενο παραίτησης του ή για αναθεώρηση του φιλοδυτικού προσανατολισμού. Ο Μακάριος μάλιστα πρότεινε στον Καραμανλή να χρησιμοποιήσει «εντέχνως την απειλή περί αποχώρησης εκ του ΝΑΤΟ», ωστόσο ο Πρωθυπουργός θεώρησε το ενδεχόμενο αποχώρησης ως εθνικό κίνδυνο απέναντι στο σλαβική και κομμουνιστική επιθετικότητα.¹²¹

Από τούδε και στο εξής, Καραμανλής και Αβέρωφ θα συγκατανεύσουν στη λύση μιας δεσμευμένης ανεξαρτησίας, ένα καθεστώς δηλαδή που δεν θα απολήξει ούτε στην Ένωση αλλά ούτε στο διαμελισμό της Κύπρου. Ο Μακάριος θα συμβιβαστεί με αυτήν την πρόταση. Ο Αβέρωφ και ο Υπουργός Εξωτερικών της

¹¹⁹ Σβολόπουλος, Κ., ό.π., σ.274.

¹²⁰ Holland, R., ό.π., σ.425.

¹²¹ ΑΚ, τομ.3, σ. 225-227.

Τουρκίας Φατίν Ζουρλού επιδόθηκαν στην προσπάθεια επίτευξης ενός συμβιβασμού, για τον οποίο πίεζαν η ΗΠΑ καθώς επιθυμούσαν να μην διαρραγεί η Νοτιανατολική Πτέρυγα του ΝΑΤΟ. Τελικά με τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου το Φεβρουάριο του 1959 ιδρύθηκε το Κυπριακό Κράτος. Το περίπλοκο σύστημα διακυβέρνησης, όπως το βέτο του Τουρκοκύπριου Αντιπροέδρου και η δυσανάλογη συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων στη Βουλή και στη δημόσια διοίκηση καθιστούσε τη λειτουργία του νέου κράτους εξαιρετικά εύθραυστη. Σύμφωνα με τον τελευταίο Βρετανό Κυβερνήτη Χιού Φούτ, επρόκειτο για μια «συμφωνηθείσα συνδιοίκηση» παρά για ένα κανονικό ανεξάρτητο κράτος.¹²²

Γ4 ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Από τις πρώτες μέρες της διακυβέρνησης Καραμανλή, η επίλυση του Κυπριακού αποτελούσε βασικό στόχο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ο πρωθυπουργός στους εορτασμούς της 28^{ης} Οκτωβρίου του 1955 επεσήμαινε ότι η κυβέρνηση αποφεύγοντας τη δημοσκοπία θα παραμείνει αμετακίνητος στην υιοθέτηση των κυπριακών διεκδικήσεων, όπως αυτές διατυπώθηκαν από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο.¹²³ Η Ένωση Κέντρου κατηγόρησε τον Καραμανλή για ελάσσονα τόνο στο εθνικό θέμα και διερωτήθηκε γιατί στις ομιλίες του για το Κυπριακό δεν ανέφερε ποτέ τον όρο αυτοδιάθεση.¹²⁴

Οι προτάσεις Χάρντινγκ, μετά τις συνομιλίες με το Μακάριο, θεωρήθηκαν εποικοδομητικές από την πλευρά της Αθήνας, ωστόσο σε μήνυμα του Καραμανλή προς τον Ήντεν υπογράμμισε πως η προτεινόμενη αυτοκυβέρνηση υπόκειται σε τόσες προϋποθέσεις, ώστε να καθίσταται «αγνώριστος». Ο Ήντεν σε αυστηρό ύφος απάντησε στον Καραμανλή: «Δεν δύναμαι να πιστεύω ότι υμείς και οι συνεργάτες σας δύνασθαι να υποστηρίζετε μόνον προτάσεις, τας οποίας ο Αρχιεπίσκοπος ευρίσκει ευπρόσδεκτας».¹²⁵ Η όξυνση των ελληνοβρετανικών σχέσεων αποτυπώνεται έντονα στον Τύπο της εποχής, η αποχή της Ελλάδας από τις νατοϊκές ασκήσεις, οδήγησε σε ρήξη με το Βρετανό αρχηγό των ναυτικών δυνάμεων του ΝΑΤΟ, ο οποίος κοινοποίησε «βιαιώτατον μήνυμα προς τα ελληνικά στρατιωτικά αρχάς, προσβλητικόν δια την εθνικήν αξιοπρέπειαν, ενώ διετυπώθησαν φήμαι ότι η Βρετανία θα ήτο δυνατόν να διατυπώσει την απειλήν περί άμεσου επιστροφής των βρετανικής προελεύσεως ναυτικών μονάδων του ελληνικού στόλου».¹²⁶ Ήδη από τα μέσα του 1955 η Κύπρος σύμφωνα με την *Καθημερινή* γνώριζε ημέρες «σκοτεινού ολοκληρωτισμού» από τις βρετανικές αποικιακές αρχές ενώ η επαναστατική δράση των Κυπρίων αγωνιστών, τρομοκρατών για την Βρετανική πλευρά, συνεχιζόταν αμείωτη.¹²⁷ Το επιστέγασμα της ρήξης των ελληνοβρετανικών σχέσεων επήλθε με τη σύλληψη και την εκτόπιση Μακάριου στις Σεϋχέλλες το Μάρτιο του 1956, σε δηλώσεις του ο Καραμανλής κατήγγειλε την εξορία Μακάριου «ως πράξιν

¹²² Χστζηβασιλείου Ε., όπ., σ.275-276.

¹²³ Αρχείο Καραμανλή, ό.π., τομ.1, σ.290.

¹²⁴ Αρχείο Καραμανλή, ό.π., σ.274.

¹²⁵ Αρχείο Καραμανλή, ό.π., τ.2,σ.303-304.

¹²⁶ *Η Καθημερινή*, 7 Μαρτίου 1956, σ.1.

¹²⁷ *Η Καθημερινή*, 2 Δεκεμβρίου 1955, σ.1.

μαρτυρούσα την ηθικήν αδυναμίαν της Βρετανίας και στρεφόμενη κατά της κορυφής μιας εκ των παλαιότερων εκκλησιών της Χριστιανοσύνης»¹²⁸

Τα συλλαλητήρια για το Κυπριακό εκ νέου φιλοξενούνταν στις στήλες των εφημερίδων. Ο εκκλησιαστικός λόγος έδινε θρησκευτικούς τόνους στις εξελίξεις στην Κύπρο και συχνή ήταν η επίκληση του Θεού αφού ακόμα και «ο ίδιος ο Κύριος θα συντασσόταν με τους Έλληνες έναντι των αντίχριστων της βρετανικής διπλωματίας».¹²⁹

Ο πρωθυπουργός σε συνάντησή του με Αμερικανούς δημοσιογράφους τόνισε αναγκαιότητα της παρέμβασης των ΗΠΑ διότι ο κομμουνισμός θα κάνει το παν για να επωφεληθεί του κακού χειρισμού των Δυτικών, για να αποκομίσει οφέλη.¹³⁰ Η εκτέλεση της θανατικής ποινής Καραολή και Δημητρίου στην Κύπρο προκάλεσε την αντίδραση της Κυβέρνησης που έκανε λόγο για ασύνετο πολιτική και ηθικό στίγμα της Βρετανίας.¹³¹ Το Σεπτέμβριο του 1956 ο Καραμανλής αναφορικά με το σχέδιο Μακμίλαν σε δημόσια επιστολή προς το γραμματέα του ΝΑΤΟ «δια της εφαρμογής του ειρηνένου σχεδίου επιστήση την προσοχήν επί των κινδύνων δια την συνοχήν της συμμαχίας και της ειρήνης».

Μετά από αυτές τις σοβαρές εξελίξεις και το κύμα λαϊκής διαμαρτυρίας η Αντιπολίτευση ζητούσε μετ' επιτάσεως τη συνεργασία του πολιτικού κόσμου για το σχηματισμό Κυβέρνησης Εθνικής Ενώσεως.¹³² Σε συνεδρίαση της Βουλής τον Απρίλιο του 1956 ο Γ. Παπανδρέου κατηγόρησε την Κυβέρνηση ότι «στρέφεται προς την επιδίωξιν αυτοκυβερνήσεως παρά αυτοδιαθέσεως» ενώ διαπίστωσε πως η πολιτική της ΕΡΕ είναι να μεταβιβαστεί η ευθύνη στην Κυπριακή Εθναρχία. Στο ίδιο πνεύμα και ο Σ. Βενιζέλος χαρακτήρισε σφάλμα την ανάθεση των διαπραγματεύσεων στο Μακάριο, που βρέθηκε σε μειονεκτική θέση.¹³³

Στις 25 Φεβρουαρίου 1959 σε μία έντονα φορτισμένη συζήτηση στο κοινοβούλιο για τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, ο πρωθυπουργός ομίλησε «περί της ηγγυημένης ανεξαρτησίας» της Κύπρου, που μετά τις Συμφωνίες το νέο πολίτευμα δεν αποτελεί «την ιδανική πολιτεία του Πλάτωνα» αλλά εναπόκειται στον Κυπριακό λαό να αγωνιστεί για την ευημερία του και να αξιοποιήσει την ελευθερία του.¹³⁴ Ο Σ. Βενιζέλος σε ένα δριμύ κατηγορώ, διερωτήθηκε «προς τι αι τόσαι θυσία, οι απαγχονισμοί, αι διώξεις... δια μίαν αλυσοδεμένην ανεξαρτησίαν χάριν της ελληνοτουρκικής φιλίας, η οποίαν θα είναι η αρχή ωδίνων» Χαρακτήρισε την Κυβέρνηση εγκληματική και παραπαίουσα. Για τις βρετανικές βάσεις δήλωσε πως η Κυβέρνηση δώρισε έδαφος υπό κυριαρχία στους Άγγλους, το οποίο θα το χρησιμοποιούν ως ορμητήριο εναντίον του Αραβικού κόσμου.¹³⁵ Ο Αβέρωφ με τη

¹²⁸ Αρχείο Καραμανλή,ό.π.,σ.20.

¹²⁹ *Μακεδονία*, 10 Μαΐου 1956

¹³⁰ Αρχείο Καραμανλή, ό.π.,σ.39.

¹³¹ Αρχείο Καραμανλή, ό.π., τ.2,σ.81.

¹³² Αρχείο Καραμανλή, ό.π., σ.23.

¹³³ ΕΒΠ, Συνεδρίασις ΙΓ', 25-4-1956,σ.230-235.

¹³⁴ ΠΒΕ, Συνεδρίασις ΝΘ', 23-2-1959,σ.13

¹³⁵ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Ξ', 23-2-1959,σ.17-20.

σειρά του υπεραμύνθηκε των Συμφωνιών, υπογραμμίζοντας την ανάγκη συνεργασίας των δύο κοινοτήτων για την επιβίωση του νέου Κράτους. Τέλος αρνήθηκε τα περί ψυχολογικής πίεσης του Μακάριου, από την στιγμή που η πλειοψηφία της «εθνικόφρονος» Κυπριακής αποστολής ήταν θετική για κάθε λεπτομέρεια των Συμφωνιών.¹³⁶ Ο Η. Ιλιού ως εκπρόσωπος της ΕΔΑ, χαρακτήρισε επικήδειο λόγο της Κύπρου την ομιλία Αβέρωφ. Κατηγόρησε την Κυβέρνηση ότι χειρίστηκε ως ατομικό φέουδο το ζήτημα και καλλιεργώντας «ψυχολογικόν κάματον» μετέτρεψε το κρυστάλλινο αίτημα του ενωμένου ελληνικού λαού στη «στυγνωτέρα και ταπεινωτέρα συνθηκολόγησιν». Σχετικά με το Σύνταγμα θεώρησε ότι η εφαρμογή του θα είναι αδύνατη και δυσλειτουργική λόγω της αρνησικυρίας του αντιπροέδρου ενώ για τις εγγυήτριες Δυνάμεις που για την κυβέρνηση θεωρούνται «Σιαμαίες αδελφές», η όποια τους συμφωνία ή διαφωνία στο μέλλον θα έχει αντίκτυπο στο λειτουργία του νέου μορφώματος.¹³⁷ Ο Η. Τσιριμώκος από την ΕΔΑ μίλησε για «τεχνητό κράτος » στο οποίο δεν θα υφίσταται κυπριακός λαός αλλά Έλληνες και Τούρκοι, ενώ ο αντιπρόεδρος θα είναι συμπρόεδρος σε αυτή την δυαρχία. Για τη Βρετανία ανέφερε ότι πλέον «θα αλωνίζει στρατιωτικά» σε όλο το κυπριακό έδαφος ενώ για το ΝΑΤΟ ότι είναι ο μόνος φορέας που θα έπρεπε να πανηγυρίζει αφού επιλύθηκε μια διένεξη δύο μελών του.¹³⁸

Η πολιτική διαμάχη για τις Συμφωνίες αντικατοπτριζόταν και στον τύπο της εποχής. Η αντιπολιτευόμενη Ελευθερία ανέφερε «η Κυβέρνησις Καραμανλή εις ενιαίον μέτωπον μετά της Αγγλίας και Τουρκίας πιέζει τον Εθνάρχη να δεχθεί την οριστικοποίησιν της δουλείας». Για την *Ελευθερία* το νέο «ερμαφρόδιτο» καθεστώς της Κύπρου θα βασίζεται σε ένα αφαντάστως πολύπλοκο, νόθο και πρωτοφανές Σύνταγμα. Εκτενείς είναι και οι αναφορές της εφημερίδας για «εσαεί κυριαρχική εγκατάστασιν των Άγγλων». ¹³⁹ Η *Καθημερινή* σε άρθρο της χαρακτηρίζει τις Συμφωνίες ως η μόνη αξιοπρεπής και εφικτή λύση, αποτέλεσμα μιας γενναίας και ρεαλιστικής εκτίμησης, «διατί υπό το πρόσχημα ότι κάποτε η Βρετανία, θα εξηναγκάζετο εις αποχώρησιν εκ της νήσου, θα απετέλει μίαν επώδυνον θυσίαν ενός θετικού παρόντος, εις μίαν τυφλήν αορίστιαν. Επιπλέον οι Έλληνες της Κύπρου απέκτησαν ελευθερία και ανεξαρτησία και διαλύονται τα νέφη «μετά των εις την δύσιν εκ παραδόσεως φίλων της Ελλάδας». Για την *Καθημερινή* «οι φονασκοί δημαγωγούντες Κυπροκάπηλοι αντιλαμβάνονται πρώτοι την εθνική επιτυχία».¹⁴⁰

¹³⁶ ΠΒΕ, ό.π.,σ.19-22.

¹³⁷ ΠΒΕ, ό.π.,σ.30-26

¹³⁸ ΠΒΕ, ό.π., σ. 38-40.

¹³⁹ *Ελευθερία*, 18 Φεβρουαρίου 1959,σ.1

¹⁴⁰ *Καθημερινή*,22 Φεβρουαρίου 1959,σ.1

Δ. Περίοδος των Κυβερνήσεων του Κέντρου (1963-1967)

Δ1 ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚ ΣΕ ΑΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΝΑΤΟ

Ο Κ. Καραμανλής τον Ιούνιο του 1963, εξαιτίας της ρήξης του με τα Ανάκτορα, παραιτήθηκε και αναχώρησε προσωρινά απ' την Ελλάδα. Μέσα σε ένα ταραγμένο πολιτικό κλίμα ακολούθησαν βραχύβιες πολιτικές-υπηρεσιακές Κυβερνήσεις, έως το Νοέμβριο του 1963 όπου θα επικρατήσει η ΕΚ έναντι της ΕΡΕ με μικρή διαφορά ψήφων. Ο Γ. Παπανδρέου σχημάτισε Κυβέρνηση και προκήρυξε εκλογές για το Φεβρουάριο του 1964, όπου η Ένωση Κέντρου οδηγήθηκε σε εκλογικό θρίαμβο. Μετά από έντεκα χρόνια κυριαρχίας του συντηρητικού χώρου ερχόταν μια Κυβέρνηση που εντασσόταν στο Κέντρο, έχοντας τις ευνοϊκότερες προϋποθέσεις καθώς διέθετε ευρύ λαϊκό έρεισμα και στήριξη από τα Ανάκτορα.¹⁴¹

Η αλλαγή διακυβέρνησης στην Ελλάδα, δεν φαινόταν σε πρώτη φάση να επηρεάζει τα αμερικανικά συμφέροντα. Η ύπαρξη μιας μεγάλης «εθνικόφρονος» πλειοψηφίας στην Ελλάδα, χωρίς τη στήριξη της ΕΔΑ δε θα επηρεάζε τη φιλοδυτική πολιτική της χώρας. Από το 1960 άλλωστε η Κυβέρνηση Κέντρου αντιμετώπιζε με κατανόηση την άνοδο κεντροαριστερών δυνάμεων, που θα μπορούσαν να εφαρμόσουν φιλολαϊκά μέτρα, εξουδετερώνοντας έτσι την κομμουνιστική απειλή.¹⁴²

Ο ατλαντικός προσανατολισμός της Κυβέρνησης Παπανδρέου παράμεινε σταθερό στοιχείο της Ελληνικής Εξωτερικής πολιτικής. Παράλληλα, αναζητήθηκαν τρόποι άμβλυνσης της ασύμμετρης σχέσης με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, επιζητώντας την ανάπτυξη διμερών σχέσεων στη βάση αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η Κυβέρνηση εξακολουθούσε να δίνει βαρύτητα στον από «Βορράν κίνδυνο» καθώς και στο ενδεχόμενο μιας ελληνοτουρκικής σύρραξης με αφορμή το Κυπριακό. Η στρατηγική του Παπανδρέου δε διέφερε ιδιαίτερα από αυτή του Καραμανλή καθώς θεωρούσε ότι η απλή συμμετοχή στο ΝΑΤΟ δεν αρκούσε για την αποτροπή του κομμουνιστικού κινδύνου· χρειαζόταν η εκδήλωση έμπρακτης αλληλεγγύης με τη μορφή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας καθώς και επιβεβαίωση της συμμαχικής επέμβασης σε περίπτωση επιθετικής ενέργειας.¹⁴³

Ο Γ. Παπανδρέου δήλωνε ότι οι αμυντικές δαπάνες που απαιτούσε η Συμμαχία, πέραν των ποσών που θα αποφάσιζε η Κυβέρνηση, θα έπρεπε να καλυφθούν από τα κράτη μέλη της Συμμαχίας. Η αμερικανική πλευρά βέβαια δεν συμμεριζόταν τις ελληνικές απόψεις, και ενέμενε στην αποτροπή του περιορισμού των αμυντικών δαπανών. Τα όρια άλλωστε ανοχής των ΗΠΑ, από τη νέα διοίκηση του προέδρου Τζόνσον, ήταν στενότερα και δεν επιθυμούσαν αποκλίσεις από το ατλαντικό καταστημένο. Σε αυτό το πνεύμα εντάσσεται και η άρνηση της Ουάσιγκτον στο ενδεχόμενο επίσκεψης Παπανδρέου στη Μόσχα. Στο ίδιο πλαίσιο, το ΝΑΤΟ έθετε επίσης το αμυντικό ζήτημα της Ελλάδας σε επίπεδο επιχειρησιακού

¹⁴¹ Νικολακόπουλος, Η., ό.π., σ.47-49.

¹⁴² Ριζάς, Σ., ό.π., σ.148-149.

¹⁴³ Ριζάς, Σ., ό.π., 182-185.

σχεδιασμού παρά σε μορφή βοήθειας, ενώ στο θέμα της ασφάλειας δήλωνε ότι δεσμευόταν μόνο στην περίπτωση απρόκλητης επίθεσης.¹⁴⁴

Δ2 ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΑΜΕΡΙΚΗ- ΝΑΤΟ

Στις προγραμματικές δηλώσεις της Κυβέρνησης στις 20 Δεκεμβρίου 1964, συνοψίστηκαν οι άξονες της Εξωτερικής Πολιτικής της Κυβερνήσεως Παπανδρέου. Σύμφωνα με αυτές, η γεωγραφία και η ιστορία τοποθετούν την Ελλάδα στον Ελεύθερο κόσμο, γι αυτό το λόγο μετέχει στην αμυντική Ατλαντική Συμμαχία, με υποχρεώσεις αλλά και δικαιώματα. Για τον Παπανδρέου η υποτέλεια και η ισότιμη συμμετοχή αποτελούσε την ειδοποιό διαφορά ανάμεσα σε ένα κράτος δορυφόρο και σε ένα κράτος σύμμαχο. Για το ΝΑΤΟ και τις αμυντικές δαπάνες τόνισε πως λόγω της ιδιαιτερότητας των βορείων συνόρων η Ελλάδα οφείλει να έχει « υψηλήν οροφήν στρατιωτικών δυνάμεων». Ωστόσο « η Ελλάς δεν δύναται να εκτελέση πρόγραμμα αμυντικών δαπανών υπερβαίνον τας δυνατότητας του προϋπολογισμού της και παρακωλύον την κοινωνικήν και εκπαιδευτικήν πολιτική της Κυβερνήσεως». Αυτή η πραγματικότητα, όπως ανέφερε, δεν είναι «δίσκος επαιτείας» αλλά ισότιμη συμμετοχή, από την στιγμή που από τα σύνορά μας προστατεύεται και η Νοτιανατολική Πτέρυγα του ΝΑΤΟ.¹⁴⁵

Ο Ε. Αβέρωφ απ' την ΕΡΕ στην αγόρευσή του δήλωσε την ικανοποίησή του που η Κυβέρνηση θα συνέχιζε κατά γράμμα την Εξωτερική Πολιτική που είχε χαράξει η ΕΡΕ. Σημείωσε δε ότι η Ελλάδα ήταν χώρα δυτική αλλά γεωγραφικά απομονωμένη από τη Δύση, γεγονός που καθιστούσε το ΝΑΤΟ προϋπόθεση για την ανεξαρτησία της. Για το θέμα των αμυντικών δαπανών υπεραμύνθηκε των νατοϊκών αποφάσεων των προηγούμενων ετών για τη στρατιωτική βοήθεια, και ευχήθηκε η παρούσα Κυβέρνηση να λάβει περισσότερα απ' όσα έλαβε η προηγούμενη. Τέλος, αποκαλώντας τον Παπανδρέου «μάγο του λόγου», υπεραμύνθηκε των ενεργειών της Κυβέρνησης της ΕΡΕ καθώς τα έργα μένουν ενώ οι λέξεις είναι «έπεα πτερόεντα».¹⁴⁶

Ο Η. Ιλιού, από την άλλη, ως εκπρόσωπος της ΕΔΑ, μίλησε για αντικομμουνιστική υστερία και ζήτησε από την Κυβέρνηση να προσηλωθεί στην ειρήνη και στην ανάπτυξη φιλικών σχέσεων με όλες τις χώρες ανεξαιρέτως μέσω της «ενεργού ουδετερότητας» Για την Αριστερά, ανέφερε, η θέση της Ελλάδας στη δυτική συμμαχία δεν προσφέρει άμυνα αλλά εξάρτηση προς εξυπηρέτηση της «κοσμοκρατορικής στρατηγικής παρά του εθνικού συμφέροντος».¹⁴⁷

Δ3 Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚ ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Τον Δεκέμβριο του 1963, ξέσπασαν στην Κύπρο σφοδρές δικοινοτικές συγκρούσεις, με αφορμή την εισήγηση του Μακαρίου για αναθεώρηση των

¹⁴⁴ Ριζάς, Σ., (2018). *Το Κέντρο, η Κεντροαριστερά και ο Ψυχρός Πόλεμος*, Στο Μαραντζίδης, Ν., και συν. (Επιμ.). *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος. Επεκτείνοντας τις προεκτάσεις*. Αθήνα : Επίκεντρο, σ. 46-47.

¹⁴⁵ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Δ', 19-12-1963, σ.20-21.

¹⁴⁶ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Σ', 21-12-1963, σ.32-33.

¹⁴⁷ ΠΒΕ, ό.π., σ. 40-41.

δεκατριών σημείων του Συντάγματος, ιδίως το ευρύτατο δικαίωμα της αρνησικυρίας που διέθεταν οι Τουρκοκύπριοι στην εκτελεστική και νομοθετική εξουσία. Οι Τουρκοκύπριοι αποχώρησαν από την κεντρική διοίκηση, δημιουργώντας θύλακες, τους οποίους προσπαθούσαν να τους κρατήσουν εκτός του ελέγχου του Κυπριακού Κράτους. Στην ουσία, οι πρωτοβουλίες του Μακάριου είχαν δώσει τη λαβή στην Τουρκία να επιδιώξει το γεωγραφικό διαχωρισμό των δύο κοινοτήτων. Η πρόταση για αποστολή Νατοϊκών Δυνάμεων στο νησί από την Αμερικανική και Βρετανική πλευρά έβρισκε αντίθετη τον Μακάριο, αφού η Κύπρος δεν ήταν μέλος του ΝΑΤΟ. Αντίθετα προέκρινε την αποστολή ειρηνευτικής Δύναμης του ΟΗΕ, την οποία και πέτυχε το Μάρτιο του 1964.¹⁴⁸

Η Βρετανία μετά τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου είχε επιλέξει την πολιτική της «μη παρέμβασης» στο Κυπριακό ζήτημα, καθώς στερούνταν της ισχυρής επιρροής στα ελληνικά πράγματα ενώ βρετανικοί διπλωματικοί κύκλοι χαρακτήριζαν τη διακυβέρνηση Παπανδρέου «ασυνεπή και δημαγωγική». Για τη Βρετανία αυτό που προείχε ήταν η διατήρηση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων στις δύο στρατιωτικές της βάσεις στο νησί. Η βρετανική πρόταση για την απόσυρση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων «μαχητών» και την εξασφάλιση ελεύθερης κίνησης των βρετανικών στρατιωτικών περιπόλων, ώστε να δημιουργηθεί μια ουδέτερη ζώνη μεταξύ των δύο πλευρών θα εδραίωνε τη θέση της στη νήσο ενώ παράλληλα θα διχοτομούσε το Κυπριακό Κράτος. Στις αρχές του 1964, με την προτροπή του ΝΑΤΟ και με βρετανική πρωτοβουλία πραγματοποιήθηκε πενταμερής διάσκεψη στο Λονδίνο, με τη συμμετοχή των τριών εγγυητριών δυνάμεων και των δύο κοινοτήτων, ωστόσο οι συνομιλίες δεν τελεσφόρησαν. Για την άρση πλέον του αδιεξόδου, πρωταγωνιστικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις και στην άσκηση εκατέρωθεν πιέσεων θα αναλάβουν οι ΗΠΑ.¹⁴⁹

Ο Γ. Παπανδρέου αποφάσισε να αναθεωρήσει την πολιτική Καραμανλή, για το Κυπριακό και να εφαρμόσει την πολιτική του εθνικού Κέντρου. Με αυτόν τον τρόπο θα έλεγχε το Μακάριο και θα απέτρεπε μια γενικευμένη ελληνοτουρκική σύρραξη. Ο πρωθυπουργός δεν ήταν εντελώς αντίθετος στο θέμα της ανεξαρτησίας, σε αντίθεση με άλλα στελέχη του Κέντρου και μια μερίδα φιλοκυβερνητικών εφημερίδων που εξ' αρχής με τα τη Ζυρίχη-Λονδίνο μιλούσαν για εθνική προδοσία. Για τον Παπανδρέου οι Συμφωνίες αυτές ήταν μια επαχθή κληρονομιά, την οποία έπρεπε να διαχειριστεί εντός της λογικής του ότι η Αθήνα αποφασίζει και η Κύπρος ακολουθεί. Κατά την επίσκεψη του στις ΗΠΑ σε συνάντηση με τον πρόεδρο Τζόνσον, έθεσε το Κυπριακό ως κορυφαίο θέμα στην ατζέντα των συζητήσεων. Ο Έλληνας πρωθυπουργός, χρησιμοποιώντας «το χαρτί του κομμουνιστικού κινδύνου» προέκρινε την λύση της Ένωσης, ως έναν τρόπο Νατοποίησης της νήσου έναντι του ενδεχομένου μετατροπής της Κύπρου σε Κούβα της Μεσογείου, μετά άλλωστε τις επαφές Μακάριου με Νάσερ και Σοβιετικούς.¹⁵⁰

Οι Αμερικανοί που επιθυμούσαν την ταχεία επίλυση του Κυπριακού, για την αποσόβηση ενός πολέμου μεταξύ δύο χωρών μελών του ΝΑΤΟ και την ανάμειξη της

¹⁴⁸ Χρυσοστόμου, Α., «Τα 13 σημεία του Μακάριου», *Η Καθημερινή*, 15 Μαΐου 2016.

¹⁴⁹ Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Κ. Μητσοτάκης», (2019) *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία*, (επιμέλεια Μανώλης Βασιλάκης), Αθήνα: Παπαζήσης, σ. 224-227

¹⁵⁰ Στεφανίδης, Ι., *Εν ονόματι του Έθνους, Πολιτική κουλτούρα, αλυτρωτισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σ.244-245

Μόσχας στο νησί, ανέθεσαν στον αμερικανό διπλωμάτη Άτσεσον την εκπόνηση ενός σχεδίου για το Κυπριακό. Τα σχέδια Άτσεσον προέβλεπαν την προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα και συγχρόνως την παραχώρηση τουρκικών βάσεων στην Κύπρο με μακροχρόνια μίσθωση. Ο Παπανδρέου στην αρχή δέχτηκε θετικά το σχέδιο ως πρώτο βήμα διαπραγμάτευσης με την ιστορική του ρήση «μας χάριζαν ολόκληρον πολυκατοικίαν και εις αντάλλαγμα μας ζητούν να κρατήσουν ένα διαμέρισμα επί ενοικίω». Τελικά θα το απορρίψει, όταν ο Μακάριος αρνήθηκε τη λύση ως «συγκεκαλυμμένη διχοτόμηση». Την ίδια κατηγορηματική άρνηση εξέφρασε τόσο μια μερίδα του Κέντρου όσο και ο γιος του Ανδρέας, με την παροχή στήριξης στο Μακάριο και το κίνημα των Αδεσμεύτων.¹⁵¹

Δ4 ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Με αφορμή την κατάρρευση της συνταγματικής τάξης στην Κύπρο και τα αιματηρά επεισόδια του 1963, ο Γ. Παπανδρέου, μετά τις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1964, κατά τις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης, δήλωνε στη Βουλή ότι το Κυπριακό «περιήλθεν εις διεθνήν Κρίσιν» και υπογράμμιζε πως «δεν θέτομεν υπό αμφισβήτησιν τας συμφωνίας της Ζυριχής, τας θέτουν τα γεγονότα». Για το ρόλο της Τουρκίας και το ενδεχόμενο απόβασης στην Κύπρο διαβεβαίωνε πως σε περίπτωση επιθέσεως αποτελεί χρέος και τιμή η άμυνα. Ο Π. Κανελλόπουλος απαντώντας, υπενθύμισε τον οξύ αντιπολιτευτικό λόγο του Παπανδρέου μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, περί προδοσίας της ΕΡΕ και υποσχέθηκε «αμέριστον συμπαραστάσιν εις το σχετικόν έργον, με την ευχή να επιτευχθή κάτι, έστω και κατ' ελάχιστον καλλίτερον, χωρίς πάντως να διαταραχθεί η θέσις του Ελληνισμού και η Ανεξαρτησία της Κύπρου». Τέλος, αποκαλώντας «Ηρακλείς του Ελληνισμού άνευ άθλων» την Ένωση Κέντρου, την κάλεσε να αποφεύγει στην εξωτερική πολιτική τις φρασεολογικές και θεατρικές υπερβολές.¹⁵² Ο Η. Ιλιού εκ μέρους της ΕΔΑ, σε μια εκτενέστατη αγόρευση για το Κυπριακό, θεμελιώνοντας την αντιατλαντική ρητορεία της Αριστεράς, απέδωσε ευθύνες τόσο στην ΕΡΕ όσο και στην ΕΚ. Με αφορμή το κάλεσμα της ΕΡΕ «να μαζέψει τη διαδηλώνουσα νεολαία με τας φωνάς: Έξω από το Νάτο» καθώς και το «καμαρώστε τους αυριανούς στρατιώτας», διερωτήθηκε ποιος είναι ο φίλος του ελληνικού λαού, όταν οι Νατοϊκοί παρουσιάζουν άρρηκτο αλληλεγγύη για την καταπολέμηση της αυτοδιάθεσης της Κύπρου. Χαρακτήρισε εξάμβλωμα της αγγλικής διπλωματίας το καθεστώς της Ζυρίχης ενώ κατηγόρησε την Κυβέρνηση ότι συναίνεσε στην ενδεχόμενη βρετανική πρόταση επανεγκατάστασης βρετανικών δυνάμεων ειρήνευσης ενώ η Αγγλία και η Αμερική υπήρξαν απροκάλυπτα εχθρικοί απέναντι στους Ελληνοκύπριους και υπέθαλψαν τα επεισόδια των δύο κοινοτήτων με σκοπό τη Νατοποίηση και τη διχοτόμηση του νησιού. Στο τέλος εξήρε το Μακάριο που δεν υποκύπτει στα τελεσίγραφα των ιμπεριαλιστών ενώ σημείωσε ότι η αλληλεγγύη των ανατολικών χωρών, των Αδεσμεύτων και η στάση της Μόσχας έχουν αποσοβήσει μέχρι στιγμής την τουρκική απόβαση στη νήσο.¹⁵³

Η αναβίωση του Ενωτικού κινήματος την προηγούμενη δεκαετία άρχισε να «γοητεύει» εκ νέου την ελληνική κοινή γνώμη, η οποία ήταν έτοιμη να ενεργοποιήσει

¹⁵¹ Σακκάς, Γ., ό.π.,σ.66-67.

¹⁵² ΠΒΕ, Συνεδριάσεις Δ' , 30-3-1964, σ. 21-25.

¹⁵³ ΠΒΕ, Συνεδριάσεις Ε', 31-3-1964, σ. 48-49

τα πατριωτικά αντανakλαστικά της. Μπροστά σε αυτή την πραγματικότητα και σε συνδυασμό με την ολοένα και πιο ανεξάρτητη πορεία που χάρασσε ο Μακάριος, η ελληνική πολιτική ηγεσία αναπροσάρμοσε το δημόσιο λόγο της. Ο Γ. Παπανδρέου από το βήμα της Βουλής χαρακτήρισε εθνικό έγκλημα τη Συμφωνία Ζυρίχης αφού η «απάρνησις της Ενώσεως» που εμπεριέχει αποτελεί βαρύτατη οδύνη για το λαό και το Έθνος.¹⁵⁴ Σε μια διάθεση αυτοκριτικής ο Ε. Αβέρωφ δήλωσε ότι «οφείλομεν μετά παρηρησίας να αναγνωρίσομεν ότι αι Συμφωνίαι δεν αποδίδουν και έχουν το σπέρμα της ζημίας».¹⁵⁵

Στα νέα συλλαλητήρια εξάπτεται εκ νέου η αντιαμερικανική και αντιβρετανική συνθηματολογία. Αν και η συμμετοχή των κληρικών στις λαϊκές συναθροίσεις υπήρξε μαζική, η εκκλησιαστική ηγεσία αυτή τη φορά δεν κατείχε πρωταγωνιστικό ρόλο. Αντίθετα η νεολαία και η Αριστερά, ως απόδειξη της πατριωτικής της φυσιογνωμίας, είχαν την πρωτοβουλία των κινήσεων. Η *Αυγή* παρουσιάζει «την μυριόστομη φωνή του λαού: Κάτω οι Αμερικανοί- Έξω από το ΝΑΤΟ - Άγγλοι φασίστες -Η Κύπρος προδίδεται για δεύτερη φορά -Οι προδότες στο Γουδί».¹⁵⁶ Οι πύρινοι λόγοι των Πανεπιστημιακών είναι χαρακτηριστικοί: «Αδέσμευτον ανεξαρτησία εις την Κύπρον, εναντίον των αμετανόητων δολοφόνων-Γιάνκηδων του Τέξας και των ομιχλοδιαίτων του Λονδίνου που δεν αισχύνονται, επιδιώκοντας να δημιουργήσουν νέον Κογκό».¹⁵⁷

Στο ζήτημα της αποστολής δυνάμεων του ΝΑΤΟ με βάση το Βρετανικό σχέδιο, η *Καθημερινή* σημείωνε «εις Αμερικήν η αγγλοτουρκική προπαγάνδα εμφανίζει την Τουρκίαν έτοιμην να καταλάβει την Κύπρον, την δε Ελλάδα εις κατάστασιν πανικού και συγχύσεως»¹⁵⁸ Η *Ελευθερία* προέβαλε την παρέμβαση της Μόσχας, «προειδοποιήσασα όπως κρατήσουν τας χείρας των μακράν της νήσου και αφήσουν τον λαόν της να διευθετήσεται τα του οίκου κατά βούλησιν»¹⁵⁹ Η *Αυγή*, από την πλευράς της, έκανε λόγο για το «υπερήφανο ΟΧΙ» του Κυπριακού λαού και του προέδρου Μακάριου απέναντι στις κατάφορες πιέσεις των «Αγγλοαμερικανών», που με πρόσχημα την αποστολή νατοϊκών στρατευμάτων, θα μετατρέψουν την Κύπρο σε «πυρηνικό αεροπλανοφόρο» των ιμπεριαλιστών κατά της Μέσης Ανατολής και της ΕΣΣΔ.¹⁶⁰

Κατά την διάρκεια της επίσκεψης Παπανδρέου στις ΗΠΑ τον Ιούνιο του 1964 η φιλοκυβερνητική *Ελευθερία* υπογράμμιζε τις αφόρητες πιέσεις των ΗΠΑ απέναντι στον πρωθυπουργό για διμερείς συνομιλίες με την Τουρκία, με τον Παπανδρέου να αποκρούει τον αμερικανικό παράγοντα και να θέτει «μετά τόσης σταθερότητος την ελληνική γραμμή, από την οποία δεν πρόκειται να υπάρξει «ουδέ η ελάχιστη

¹⁵⁴ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Η', 3-4-1964 σ.176-177

¹⁵⁵ ΠΒΕ, Συνεδρίασις Η', 4-4-1964,σ.175-176

¹⁵⁶ *Αυγή*, 7 Φεβρουαρίου 1964,σ.1

¹⁵⁷ *Ελευθερία*, 1 Μαρτίου 1964,σ.12.

¹⁵⁸ *Καθημερινή*, 4 Φεβρουαρίου 1964,σ.1

¹⁵⁹ *Ελευθερία*, 8 Φεβρουαρίου 1964, σ.1

¹⁶⁰ *Αυγή*, 7 Φεβρουαρίου 1965,σ.8.

υποχώρησις».¹⁶¹ Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στις ΗΠΑ η *Ελευθερία* υπογράμμισε πως «η Ελλάς δικαιούται να είναι υπερήφανος δια το θάρρος και την παρρησίαν του Πρωθυπουργού» που μπροστά στον πρόεδρο Τζόνσον η Ελλάδα χάραξε τον ανένδοτο αγώνα στο Κυπριακό με τον μηχανισμό του ΟΗΕ να τίθεται σε κίνηση και να μπαίνει φραγμός στην τουρκική επέμβαση.¹⁶² Η αντιπολιτευόμενη *Καθημερινή* με τίτλο «Εις το ίδιον Σημείον», διερωτάται για το πώς ο Πρωθυπουργός παρουσιάζεται ως «ηρωικώς και ανενδότης θριαμβεύσας αγωνιστής στην Ουασιγκτόνα», από την στιγμή που η αρχή να μην επιτευχθεί ελληνοτουρκικός διάλογος παραβιάστηκε όταν η αμερικανική διπλωματία ανακοίνωσε ελληνοτουρκική διάσκεψη στη Γενεύη, με την παρουσία της φιλοτουρκικής Αγγλίας και ερήμην του Κράτους της Κύπρου.¹⁶³

Συχνά η Εξωτερική πολιτική της Κυβέρνησης «περί Εθνικού Κέντρου» αναπροσαρμοζόταν ανάλογα με το ακροατήριο, εγχώριο ή διεθνές. Έτσι ενώ ο Παπανδρέου αντιμετώπιζε στην αρχή με θετική οπτική τη Νατοποίηση της Κύπρου μέσω της άμεσης Ένωσης και την παραχώρηση βάσεων στην Τουρκία, με σκοπό την αποφυγή ελληνοτουρκικού πολέμου και περιορισμού της ανεξάρτητης πορείας του Μακαρίου, από την άλλη στην ελληνική κοινή γνώμη τονιζόταν η πλήρης ταύτιση απόψεων με την κυπριακή πλευρά. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα της *Ελευθερίας* από την επίσκεψη Μακάριου στην Αθήνα, όπου «ο Μακαριώτατος ευχήθηκε καλήν αντάμωσιν εις την ηνωμένην Κύπρον, ο δε Πρωθυπουργός δήλωσε: Πλήρης αρμονία απόψεων, σκοπών και μέσων».¹⁶⁴

Το ναυάγιο των προτάσεων Άτσεσον δικαιολογήθηκε από τον φιλοκυβερνητικό τύπο, ενώ από τον αντιπολιτευόμενο εκφράστηκαν επιφυλάξεις για τους χειρισμούς της Κυβέρνησης. Έτσι η *Ελευθερία* αποκάλεσε τον Άτσεσον ««αυτόκλητο μεσολαβητή που επέλεξε τον πολεμικόν χαβάν Ελλάδας- Τουρκίας δια την επίτευξιν της αμερικανοτουρκικής προπαγάνδας»».¹⁶⁵ Η *Καθημερινή* με τίτλο «Συστηματική Συσκότησις» παρουσίαζε την διαπραγματευτική αδυναμία του Παπανδρέου ο οποίος «εσωτερικώς παριστάνει τον αδιάλλακτον και εξωτερικώς εις μυστικές συνεννοήσεις εμφανίζεται ενδοτικός».¹⁶⁶

Δ5. ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟΣΤΑΣΙΑΣ- ΑΜΕΡΙΚΗ-Μ. ΒΡΕΤΑΝΙΑ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Η κρίση των Ιουλιανών του 1965 και η «αποστασία» περιέπλεξαν περαιτέρω τις ελληνοαμερικανικές σχέσεις. Μετά την παραίτηση του Γ. Παπανδρέου οι Αμερικανοί ιθύνοντες πίστευαν ότι ήδη βρίσκονταν ενώπιον ενός *de facto* λαϊκού μετώπου στην Ελλάδα. Οι φήμες περί ανάμειξης των ΗΠΑ στην πτώση της Κυβέρνησης της ΕΚ ενίσχυαν την άνοδο ενός νέου αντιαμερικανισμού. Σε αυτό συνέτεινε και η χρέωση στις ΗΠΑ από τον ελληνικό Τύπο της εσωτερικής πολιτικής κρίσης και του Κυπριακού. Το State Department τόνιζε στους Αμερικανούς

¹⁶¹ *Ελευθερία*, 3 Ιουλίου 1964.

¹⁶² *Ελευθερία*, 25-27 Ιουνίου 1964.

¹⁶³ *Η Καθημερινή*, 27 Ιουνίου 1964.

¹⁶⁴ *Ελευθερία*, 26 Αυγούστου 1964.

¹⁶⁵ *Ελευθερία*, 22 Αυγούστου 1964.

¹⁶⁶ *Η Καθημερινή*, 22 Αυγούστου 1964.

διπλωμάτες την αποφυγή διατύπωσης γνώμης για τα ελληνικά τεκταινόμενα ενώ πλέον επέλεξαν να διατηρήσουν προνομιακές σχέσεις μόνο με το Στέμμα, ως τον θεσμικά πιο μόνιμο παράγοντα.¹⁶⁷

Η εσωτερική πολιτική κρίση έληξε προσωρινά το Σεπτέμβριο του 1965 με την Κυβέρνηση των αποστατών υπό τον Σ. Στεφανόπουλο. Από την πλευρά των ΗΠΑ είχε περιέλθει στασιμότητα στο θέμα του Κυπριακού. Το 1966 ξεκίνησε νέος γύρος ελληνοτουρκικών διαπραγματεύσεων. Στην ουσία η Κυβέρνηση Στεφανόπουλου προέκρινε τη λύση ενός είδους ομοσπονδιακής ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, με εδαφικό αντάλλαγμα την παραχώρηση στην Τουρκία της βρετανικής βάσης της Δεκέλειας. Οι πρώτες ελληνικές βολιδοσκοπήσεις προς τη Βρετανία στο θέμα αυτό, συνάντησαν την πολύ προσεκτική απάντηση της ότι έβλεπε με συμπάθεια αυτό το ενδεχόμενο στη βάση όμως ότι Μακάριος και Τουρκοκύπριοι θα κατέληγαν σε συμφωνία. Οι ΗΠΑ αντιμετώπισαν με επιφυλακτικότητα το νέο σχέδιο με τη λογική ότι η Τουρκία δεν θα έβλεπε ποτέ θετικά ως βάση διαπραγμάτευσης την Ένωση.¹⁶⁸

Το πρακτικό που υπεγράφη μεταξύ των δύο χωρών «επί των στοιχείων μιας ενδεχόμενης λύσης», μετά την απώλεια της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας της Κυβέρνησης Στεφανόπουλου κατέστη γράμμα κενό καθώς οι διάδοχες Κυβερνήσεις πριν την επιβολή της δικτατορίας των Συνταγματαρχών δεν έδωσαν συνέχεια στις συνομιλίες.¹⁶⁹

¹⁶⁷ Χατζηβασιλείου, Ε., ό.π.,σ. 386-387.

¹⁶⁸ Ριζάς, Σ., (2000). *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό. 1963-1967*, Αθήνα: Βιβλιόραμα, σ.204-205.

¹⁶⁹ Κλάψη, Α., «Η Συμφωνία Τούμπα-Τσαγλαγιανγκίλ», *Η Καθημερινή*, 3 Απριλίου 2017.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε μια απόπειρα εξαγωγής συμπερασμάτων, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η εξωτερική πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων των δύο μεταπολεμικών δεκαετιών χαρακτηρίστηκαν από τον σταθερό δυτικό προσανατολισμό και τη σύσφιξη των σχέσεων με τις ΗΠΑ. Ανεξάρτητα από τις ιδεολογικές και ιστορικές αναφορές των αστικών πολιτικών σχηματισμών που αναδείχθηκαν μετά την εμφύλια αναμέτρηση θεμελιώδης γραμμή αποτέλεσε η οργανική ένταξη στο Δυτικό κόσμο μέσω της ενσωμάτωσης στο βορειοατλαντικό Σύμφωνο και της εξασφάλισης της αμερικανικής κηδεμονίας. Για τις ελληνικές κυβερνήσεις η εμπέδωση της θέσης της στο δυτικό κόσμο και η σχέση εξάρτησης με τις ΗΠΑ θα κάλυπτε το έλλειμμα ασφάλειας απέναντι στο γειτνιάζον ανατολικό μπλοκ, με το επιβαρυνόμενο βαλκανικό ιστορικό παρελθόν. Προς σ' αυτήν την κατεύθυνση η αμερικανική «κηδεμονία» θα εγγυόταν τη συνέχιση της στρατιωτικής βοήθειας καθώς και την εξασφάλιση πόρων για την κάλυψη των υπέρογκων αμυντικών δαπανών αλλά και την αντιμετώπιση της οικονομικής μεταπολεμικής δυσπραγίας, με την προοπτική ανασυγκρότησης και ανάπτυξης της χώρας. Πέραν τούτου ο αμερικανικός παράγοντας ήταν ένα μέσο σταθεροποίησης και νομιμοποίησης της εγχώριας πολιτικής ηγεσίας απέναντι στον «κομμουνιστικό κίνδυνο».

Οι Κεντρώες Κυβερνήσεις του 1950-52, με τον τερματισμό του Εμφυλίου, τις ευρύτερες ψυχροπολεμικές συνθήκες και τις σημαντικές περιφερειακές αντιπαλότητες, έθεσαν ως πυλώνα της πολιτικής τους, την ένταξη της χώρας στο ευρύτερο σύστημα ασφαλείας του Δυτικού συνασπισμού. Με την επίσημη ένταξη της χώρας στους κόλπους του ΝΑΤΟ καλύφθηκε το κενό της εθνικής ασφαλείας και της εδαφικής ακεραιότητας, ενώ εξασφαλίστηκε η κάλυψη των οικονομικών πόρων για την άμυνα, με την προοπτική μιας ευρύτερης οικονομικής ανόρθωσης της χώρας. Ως κίνηση καλής θέλησης απέναντι στις ΗΠΑ εντάχθηκε και η αποστολή ελληνικής στρατιωτικής δύναμης στην Κορέα.

Η Κυβέρνηση του Ελληνικού Συναγερμού ολοκλήρωσε και σταθεροποίησε το το φιλοαμερικανικό προσανατολισμό της Ελλάδας. Σε αυτήν την προοπτική παραχώρησε ελληνικό έδαφος για την εγκατάσταση αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων, υπό την σκέψη ότι θα αποτελούσε έναν άλλον μείζονα αποτρεπτικό παράγοντα απέναντι σε πιθανή ανάληψη επιθετικής πρωτοβουλίας από τους βόρειους γείτονες, με τη στήριξη της Μόσχας. Σημείο τριβής με την αμερικανική ηγεσία αποτέλεσε, όπως άλλωστε με όλες τις μετεμφυλιακές κυβερνήσεις, το ενδεχόμενο μείωσης της στρατιωτικής βοήθειας, με τον Παπάγο να επιδεικνύει στιβαρότητα, μειώνοντας μονομερώς τον αριθμό του στρατεύματος χωρίς την πρότερη συνεννόηση με τις ΗΠΑ.

Η ευέλικτη Εξωτερική πολιτική του Κ. Καραμανλή, με σταθερή προσήλωση στις αρχές του ΝΑΤΟ και το ρόλο των ΗΠΑ, στα πλαίσια του ρεαλισμού, αναζητούσε διπλωματικά ερείσματα που αποσκοπούσαν στο να καλυφθεί μερικώς το κενό που θα άφηνε η παύση της δωρεάν αμερικανικής βοήθειας. Στη σταδιακή αποκόλληση από τη μονοδιάστατη εξάρτηση της Ελλάδας από τις ΗΠΑ εντάσσονταν η στρατηγική επιλογή του για συμμετοχή της χώρας στην ΕΟΚ καθώς και η ανάπτυξη διμερών σχέσεων με Βαλκανικές χώρες και τον Αραβικό κόσμο.

Η Κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου, έκανε στροφή στην παραδοσιακή ελληνική εξωτερική πολιτική. Αναζητήθηκαν τρόποι άμβλυνσης της ασύμμετρης σχέσης με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ στη βάση αμοιβαίων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Για το

Κέντρο ο «από βορράν» κίνδυνος» και ο κίνδυνος ελληνοτουρκικής σύρραξης με αφορμή το Κυπριακό, αποτέλεσαν τις αφορμές για την άσκηση πίεσης στην αμερικανική πλευρά για την επιβεβαίωση της συμμαχικής επέμβασης σε περίπτωση επιθετικής ενέργειας.

Το έντονο ψυχροπολεμικό σκηνικό και ο γεωπολιτικός ρόλος της Ελλάδας ως χώρος αμυντικής περιμέτρου των ΗΠΑ στην περιοχή των Σοβιετικών δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις συχνά η Ελλάδα να επωφελείται ή να πιέζει τη δυτική υπερδύναμη για την αύξηση της οικονομικής στήριξης καθώς και τη διεύρυνση του αμιγώς στρατιωτικού ρόλου του NATO σε θέματα πολιτικής και οικονομικής στήριξης των μελών του.

Η συντριπτική ανισότητα ισχύος των δύο χωρών αναπόφευκτα δημιούργησε σχέσεις υποτέλειας. Οι παρενέργειες αυτής της ασύμμετρης σχέσης αποτυπώνονταν έντονα στο δημόσιο λόγο είτε με το «άγχος της εγκατάλειψης» ή της άδικης μεταχείρισης «του δυνατού προς τον αδύναμο» είτε με τη μορφή του αντιαμερικανισμού, ως μέσου διαμαρτυρίας απέναντι στην αμφισβητούμενη εθνική ανεξαρτησία καθώς και τη ματαίωση των ελληνικών εθνικών δικαιών από τον ηγέτη του «ελευθέρου κόσμου». Οι ελληνικές κυβερνήσεις προσπαθώντας να ισορροπήσουν ανάμεσα στην οικονομική και αμυντική εξάρτηση από τις ΗΠΑ και την έξαρση ισχυρού εθνικιστικού ρεύματος, με σημείο αναφοράς το Κυπριακό, ακροβατούσαν ανάμεσα στην επίδειξη εθνικού γοήτρου και στις τάσεις συμβιβασμού. Τα εκάστοτε αστικά κόμματα της Αξιοματικής Αντιπολίτευσης παρουσίαζαν συχνά στοιχεία δημαγωγίας, βασιζόμενα στην ευρεία λαϊκή απήχηση που είχε η πατριωτική συνθηματολογία απέναντι σε μια κοινή γνώμη που συνεχώς προσέβλεπε στην αποτίναξη της αμερικανικής εξάρτησης, μπροστά στην απώλεια κυριαρχικών δικαιωμάτων και στη ματαίωση εκπλήρωσης του Κινήματος της Ένωσης. Αυτό δικαιολογεί και το κλίμα πόλωσης που αναδυόταν και δίχαζε τα πλατιά λαϊκά στρώματα.

Δεν μπορεί βέβαια να παραγνωριστεί το γεγονός ότι οι αστικές Αντιπολιτευόμενες Δυνάμεις είχαν ανοιχτούς διαύλους επικοινωνίας με τους Αμερικανικούς και Βρετανικούς Διπλωματικούς κύκλους στην Ελλάδα και περισσότερο ενέμεναν σε θέματα χειρισμών και ηττοπάθειας των Κυβερνήσεων παρά στην αναθεώρηση της υπάρχουσας Εξωτερικής Πολιτικής. Η Αριστερά από την άλλη, μετεμφυλιακά περιχαρακωμένη, προσπάθησε να οικειοποιηθεί το λαϊκό αίσθημα απογοήτευσης και δυσaréσκειας από τη στάση των Νατοϊκών Συμμάχων στη ματαίωση των εθνικών πόθων. Για την Αριστερά οι ΗΠΑ και η Βρετανία αντιστρατεύονταν τα εθνικά δίκαια και η ιμπεριαλιστική τους πολιτική έπαιρνε ανθελληνική διάσταση. Οι βάσεις, η ετεροδικία και το Κυπριακό ήταν για τον αριστερό λόγο τα σημεία αιχμής, με τα οποία ο αντιιμπεριαλισμός, με στοιχεία πατριωτικά προσπαθούσε να αποδομήσει την αμερικανική βοήθεια, προτείνοντας αλλαγή προσανατολισμού στην Εξωτερική πολιτική.

Συχνά οι ελληνικές Κυβερνήσεις παρουσίαζαν αποκλίσεις από τον πάγιο φιλοδυτικό προσανατολισμό. Το Κυπριακό, η ολοένα μειούμενη αμερικανική βοήθεια τις έκαναν να αναζητούν μια πιο ρεαλιστική και ευέλικτη πολιτική προκειμένου να μειώσουν την μονοδιάστατη σχέση με τις ΗΠΑ. Η στροφή αυτή ωστόσο διαχρονικά ήταν συγκυριακή και ουδέποτε αντιμετωπιζόταν η απομάκρυνση από το δυτικό συνασπισμό ως αξιόπιστη επιλογή. Το NATO άλλωστε αποτελούσε έναν βασικό παράγοντα συγκράτησης του «από βορρά» και εν συνεχεία του «εξ ανατολών» κινδύνου.

Το Κυπριακό ζήτημα, μέσα στα πλαίσια του Ενωτικού Κινήματος, θα δοκιμάσει έντονα «την παλαιάν φιλίαν» της Ελλάδας με τη Μεγάλη Βρετανία. Από τη διεθνοποίηση του Κυπριακού από τον Παπάγο, η ικανοποίηση του εθνικού πόθου θα αποτελέσει μείζονα εθνικό στόχο των Ελληνικών Κυβερνήσεων. Η αναβίωση του αλυτρωτισμού στο δημόσιο λόγο, ως μια εκδήλωση εθνικής αυτοπραγμάτωσης μετά τις εμπειρίες του πολέμου και του εμφυλίου, έμοιαζε να εμπνέει την ελληνική κοινή γνώμη που ξαναζούσε στιγμές εθνικής ανάτασης απέναντι στο μεγαλοϊδεατικό όραμα της Ένωσης. Παράλληλα η δημοφιλία του Μακάριου, που την συγκεκριμένη περίοδο ενσάρκωνε για τους Έλληνες τον αγώνα για τα δίκαια του Έθνους, δεν μπορούσε να αγνοηθεί από τους Κυβερνόντες και συχνά τους έφερνε στο δίλημμα της χάραξης ενός επιθετικού πατριωτικού μετώπου με την Εθναρχία από τη μια και από την άλλη της εφαρμογής μιας ρεαλιστικής πολιτικής που θα απέτρεπε τον κίνδυνο της συμμαχικής απομόνωσης.

Οι Κεντρώες κυβερνήσεις του 1950-52, εν όψει της ενταξιακής πορείας στο NATO και της ειδικής σχέσης εξάρτησης από τις ΗΠΑ, αρνήθηκαν να διεθνοποιήσουν το Κυπριακό, θεωρώντας ότι αυτή η επιλογή θα τις έφερνε σε ρήξη με τη Δύση και ειδικά με τη Βρετανία, σε μια περίοδο σταθεράς αμερικανικής βοήθειας και στήριξης απέναντι σε βραχύβιους και ασταθείς Κυβερνητικούς Συνασπισμούς.

Η Κυβέρνηση Παπάγου, υπό την πίεση του Μακαρίου, της ελληνικής κοινής γνώμης και του αντιαποικιακού κινήματος της εποχής, αποφάσισε να έρθει σε αποκλίνουσα τροχιά με τις ΗΠΑ και τη Βρετανία, κινώντας τις διαδικασίες για διεθνοποίηση του Κυπριακού με την προσφυγή στον ΟΗΕ και το αίτημα της εφαρμογής της αρχής της αυτοδιάθεσης.

Για την Κυβέρνηση της ΕΡΕ η επίλυση του Κυπριακού αποτέλεσε εθνικό στόχο. Μετά την αρνητική εμπειρία της ματαίωσης των επιλογών Παπάγου θεωρήθηκε αναγκαία η εφαρμογή μιας ρεαλιστικής πολιτικής που θα περιελάμβανε έναν συμβιβασμό παρά το «Ένωσης και μόνον ένωσης». Επιστέγασμα της εξωτερικής πολιτικής Καραμανλή αποτέλεσαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου. Ο συσχετισμός των δυνάμεων και η μακροχρόνια δοκιμασία της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής είχαν οδηγήσει τον Καραμανλή σε μεταβολή του στόχου της Ένωσης σε ένα είδος δεσμευμένης ανεξαρτησίας, στα πλαίσια μιας εφικτής λύσης, με το βάρος των αποφάσεων να ανήκουν στην Ελληνοκυπριακή πλευρά.

Η Κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου θα θέσει στο Κυπριακό το προβάδισμα της Αθήνας στους χειρισμούς του ζητήματος. Με το δόγμα του Εθνικού Κέντρου προέκρινε τη λύση της Ένωσης, υπολογίζοντας στην αμερικανική πίεση έναντι της Τουρκίας για την επίτευξη λύσης και παράλληλα την αποτροπή της ελληνοτουρκικής σύρραξης μέσω της στρατιωτικής παρουσίας του NATO στη νήσο.

Από τη γραμμή του «Η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα Συμπαρίσταται» του Κ. Καραμανλή έως τη θεωρία του Εθνικού Κέντρου του Γ. Παπανδρέου απέδειξε ότι η Εξωτερική Πολιτική ήταν εν πολλοίς θέμα ισορροπιών, από τη μια η Αθήνα δεν επιθυμούσε να καταστεί όμηρος των υπαγορεύσεων της Κυπριακής Εθναρχίας απέναντι στη δυτικό συνασπισμό και από την άλλη να αποδείξει τη φερεγγυότητά της μπροστά στην αντιδυτική και ουδετερόφιλη στάση της ελληνικής κοινής γνώμης.

Απέναντι σε μια αδιάλλακτη Βρετανία που θεωρούσε την Κύπρο μέρος των στρατηγικών της σχεδίων στην Ανατολική Μεσόγειο και στις Ηνωμένες Πολιτείες που δεν επιθυμούσαν την ανακίνηση του Κυπριακού με σκοπό την διαφύλαξη της

ενότητας των μελών του NATO και την αποτροπή ανάμειξης της Μόσχας, η ελληνική εξωτερική πολιτική κατά ένα τρόπο θα καθηλωθεί στο Κυπριακό, ενώ οι Κυβερνήσεις της Δεξιάς και του Κέντρου, παρόλη τη διαφορετική πολιτική προσέγγιση, θα εγκλωβιστούν σε ένα φαύλο κύκλο σχεδίων και διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό που η κάθε προοπτική λύσης έμοιαζε δυσμενέστερη από την προηγούμενη.

Στον Δημόσιο Διάλογο δεν θα μπορούσε να παραγνωριστεί και ο ρόλος του Τύπου της εποχής, ως αποδέκτη και ενίοτε διαμορφωτή της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής απέναντι στις ΗΠΑ και τη Μεγάλη Βρετανία, ο οποίος δεν ακολούθησε μια ευθυγραμμισμένη πορεία στην υπό εξέταση χρονική περίοδο. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, οι Δεξιές και οι Κεντρώες εφημερίδες διαπνέονταν από τα ίδια φιλοδυτικά αισθήματα. Σε αυτό το πλαίσιο, επιδοκίμασαν την στρατηγική επιλογή του αιτήματος και της εισδοχής στο NATO. Με πλούσια αρθρογραφία τόνιζαν τα οφέλη της χώρας από την πρόσδεση στο δυτικό συνασπισμό ενώ υπενθύμιζαν διαρκώς την ταύτιση των ΗΠΑ με την «ιδεολογία του ελεύθερου κόσμου» και το αντικομμουνιστικό στρατόπεδο. Για τον αστικό Τύπο οι ΗΠΑ αποτελούσαν εγγύηση αμυντικής θωράκισης και οικονομικής ανάπτυξης. Η διαφορά Συντηρητικού και Κεντρώου Τύπου αφορούσε μόνο τη θεώρηση του ρόλου των ΗΠΑ στη χώρα. Για τις συντηρητικές εφημερίδες οι ΗΠΑ ταυτίζονταν με τον αντικομμουνισμό ενώ για τις Κεντρώες με τον εγγυητή της δημοκρατίας και της ειρήνης. Η *Αυγή* από την άλλη ως μέσο έκφρασης της Αριστεράς προσπαθούσε με διαχρονική συνέπεια να αρθρώσει το δικό της αφήγημα σχετικά με τη Δύση. Για την εφημερίδα, που στην αρχή τουλάχιστον της περιόδου η αρθρογραφία της αφορούσε αποκλειστικά το Αριστερό Κοινό, το NATO και η Αμερική ήταν συνώνυμα της εθνικής υποτέλειας. Παράλληλα, σε μια προσπάθεια επηρεασμού και του ευρύτερου κοινού τόνιζε τον κίνδυνο εμπόλεμης εμπλοκής της χώρας στα ιμπεριαλιστικά σχέδια της Δύσης ενώ ο πατριωτικός της λόγος απέναντι στο Κυπριακό έβρισκε απήχηση στο Κεντρώο κοινό.

Το θέμα των βάσεων, της ετεροδικίας και η μείωση της αμερικανικής βοήθειας, σταδιακά μετέστρεψαν τη στάση του Τύπου, που στεκόταν στην αρχή παραινετικά και στη συνέχεια κριτικά απέναντι στη Δύση. Δεν έλειπαν και οι αντιφάσεις, η Αμερική παρουσιαζόταν από τη μια ως το φόβητρο της κομμουνιστικής απειλής και από την άλλη ως η αιτία απώλειας της εθνικής ανεξαρτησίας.

Με τη διεθνοποίηση του Κυπριακού, άλλαξε η «προσεκτική» στάση του Τύπου και το αντιαμερικανικό και συνάμα αντιβρετανικό πνεύμα έτεμνε όλο τον αστικό Τύπο. Η ειδησεογραφία για το Κυπριακό και τη στάση των Βρετανών και των ΗΠΑ μονοπωλούσαν καθημερινά τα πρωτοσέλιδα, λόγω του αμείωτου ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης. Τα συλλαλητήρια, οι συγκεντρώσεις, οι φραστικές υπερβολές αποτυπώνονταν στον Τύπο, που εναρμονιζόταν με τον αλυτρωτισμό και την αφύπνιση του Έθνους. Οι Συντηρητικές εφημερίδες προσπαθώντας να εξισορροπήσουν την αντιδυτική συνθηματολογία με την οργανική θέση της Ελλάδας στη Δύση, διαχώριζαν «τον φίλο Βρετανικό και Αμερικανικό λαό» από τις αστοχίες των Βρετανών και Αμερικανών ιθυνόντων. Μετά τις Συμφωνίες Ζυρίχης- Λονδίνου και τις διαδοχικές εθνικές ματαιώσεις, ο αντιαμερικανισμός και η αντιβρετανική

στάση του Τύπου κινούνταν πλέον ανάλογα με τη φιλοκυβερνητική ή αντιπολιτευόμενη στάση τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Πρωτογενείς Πηγές

Αρχεία

Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Κων/νος Σβολόπουλος (επιμ.) Αθήνα: 1994.

Πρακτικά Συνεδριάσεων της Βουλής των Ελλήνων

Τύπος

Ακρόπολις

Αυγή

Έθνος

Ελευθερία

Η Καθημερινή

Κυπριακός Αγών

Μακεδονία

Τα Νέα

Το Βήμα

Δημοκρατικός

Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία

Διαμαντόπουλος, Θ. (1997). *Ελληνική Πολιτική ζωή*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Holland, R., (2007). *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες. Αγώνες εξουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960*, μετφρ. Κυφονίδου Ε. Αθήνα : Πατάκης.

Iatrides, J., (2018). «Αμερικανικές παρεμβάσεις στην Ελλάδα του πρώιμου Ψυχρού Πολέμου: Η αναζήτηση του «ισχυρού ανδρός» και η λύση Παπάγου», Στο Μαραντζίδης, Ν., και συν. (Επιμ.), *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος. Επεκτείνοντας τις προεκτάσεις*. Αθήνα : Επίκεντρο.

Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Κ. Μητσοτάκης, (2019). *Από τον Ανένδοτο στη Δικτατορία* (επιμέλεια Μανώλης Βασιλάκης), Αθήνα: Παπαζήσης.

ΚΚΕ: Επίσημα Κείμενα, τόμος 7^{ος}, σ.192, Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή». Αθήνα : 1995.

Κλάψη, Α., «Η Συμφωνία Τούμπα-Τσαγλαγιανγκίλ», *Η Καθημερινή*, 3 Απριλίου 2017.

Κούμας, Μ., *Η μετάβαση σε ένα διεθνές σύστημα: από την ισοροπία ισχύος στον διπολισμό, 1940-1949*, Στο Ε. Χατζηβασιλείου *Διπλωματική υπηρεσία και εξωτερική πολιτική (1830-2022)*, Αθήνα: Εθνικόν και Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιο Αθηνών & Τράπεζα Πειραιώς, σ.55-57. Διαθέσιμο στο : file:///C:/Users/admin/Downloads/Tomos_01_diplomatia.pdf

- Κουρκουβέλας, Λ., «Η επίσκεψη Καραμανλή στις ΗΠΑ» *Η Καθημερινή*, 18 Οκτωβρίου 2015.
- Λιαλιούτη, Ζ., (2016). *Ο Αντιαμερικανισμός στην Ελλάδα, 1947-1989*, Αθήνα: Ασίνη.
- Μαρκεζίνης, Σ., (1994). *Σύγχρονη Πολιτική Ιστορία της Ελλάδος (1936-1975)*, τομ.3, Αθήνα: Πάπυρος.
- Νικολακόπουλος, Η. (2011). *Ελεγχόμενη Δημοκρατία*. Στο Γ. Βούλγαρης και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*. 2^η έκδοση. Αθήνα : Θεμέλιο.
- Ριζάς, Σ., (2000). *Ένωση, Διχοτόμηση, Ανεξαρτησία. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό, 1963-1967*, Αθήνα: Βιβλιόραμα,
- Ριζάς, Σ., (2018). *Το Κέντρο, η Κεντροαριστερά και ο Ψυχρός Πόλεμος*, Στο Μαραντζίδης, Ν., και συν. (Επιμ.). *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος. Επεκτείνοντας τις προεκτάσεις*. Αθήνα : Επίκεντρο.
- Ριζάς, Σ., (2001). *Η Ελλάδα, οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη, 1961-1964*, Αθήνα: Πατάκης.
- Ριζάς, Σ. (2011). Το Κυπριακό Ζήτημα. Ο αγώνας για την Ένωση, η Ανεξαρτησία, η τουρκική εισβολή. Στο Γ. Βούλγαρης και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*. 2^η έκδοση. Αθήνα : Θεμέλιο.
- Ριζάς, Σ. & Στεφανίδης, Ι., (2011). *Ελεγχόμενη Δημοκρατία*. Στο Γ. Βούλγαρης και συν. *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*. 2^η έκδοση. Αθήνα : Θεμέλιο.
- Σακκάς Γ., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004. Εξωτερική Πολιτική και Διεθνείς Διενέξεις (ηλεκτρ. βιβλίο)*, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, σ.51-52. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5105>
- Σβολόπουλος, Κ. (2023). *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1830-1981*. 6^η εκδ. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Στεφανίδης, Ι. (2023). *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: Πατάκης.
- Στεφανίδης, Ι., *Εν ονόματι του Έθνους, Πολιτική κουλτούρα, αλτρωτισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα, 1945-1967*, Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Στεφανίδης, Ι. (2000). «Οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδος, 1949-1955: Σε αναζήτηση ασφάλειας», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. τ. ΙΣτ', Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Στεφανίδης, Ι. (2021). *Ψυχρός Πόλεμος*. Αθήνα: εκδ. εαπ.
- Τερλεξής, Π. (2004). *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού. Ανατομία ενός λάθους*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τσιριγώτης, Δ., (2013) *Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία, Διεθνείς Σχέσεις και Διπλωματία*, Αθήνα: Ποιότητα.
- Χάλκος, Ι., (2018). *NATO και ψυχροπολεμικός εκσυγχρονισμός: Η ελληνική περίπτωση, 1953-1961*, Στο Μαραντζίδης, Ν., και συν. (Επιμ.). *Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος. Επεκτείνοντας τις προεκτάσεις*. Αθήνα : Επίκεντρο.
- Χατζηβασιλείου, Ε. (2008). *Στα σύνορα των κόσμων. Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*. 2^η εκδ. Αθήνα : Πατάκης.

Χρυσοστόμου, Α., «Τα 13 σημεία του Μακάριου», *Η Καθημερινή*, 15 Μαΐου 2016.

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 1599/1986 η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας και δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/ δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.